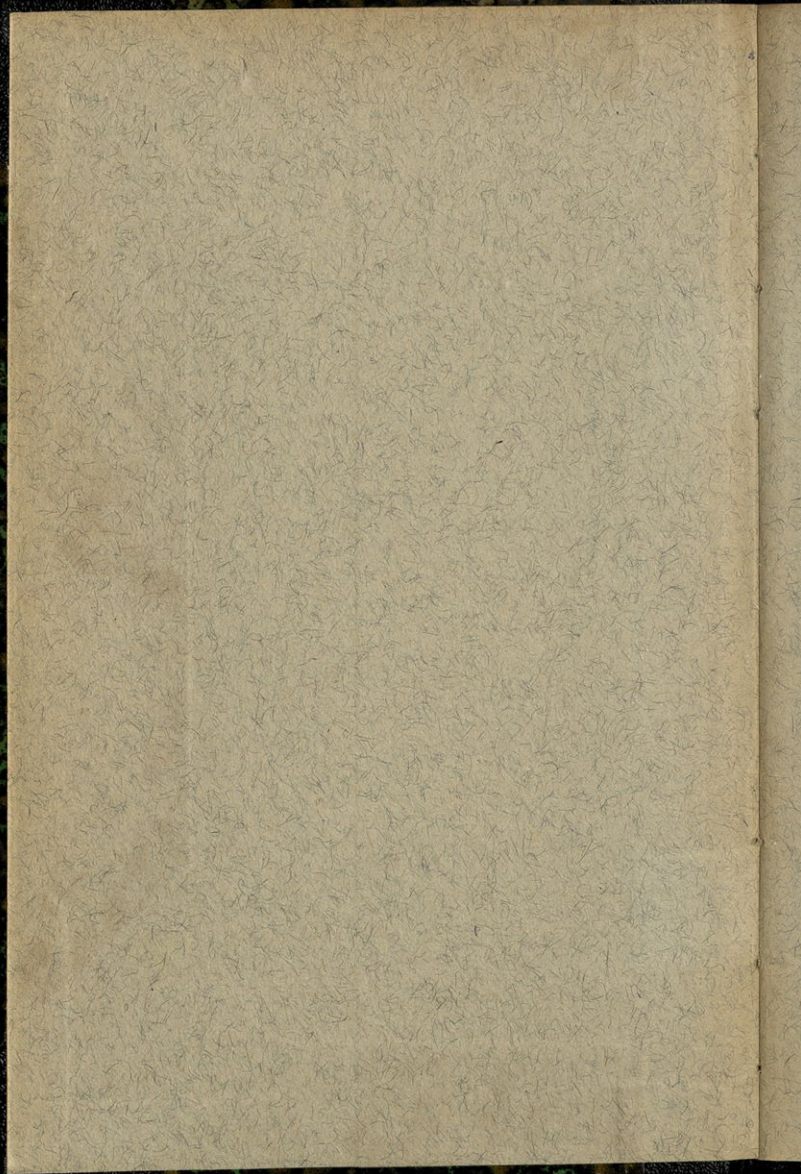
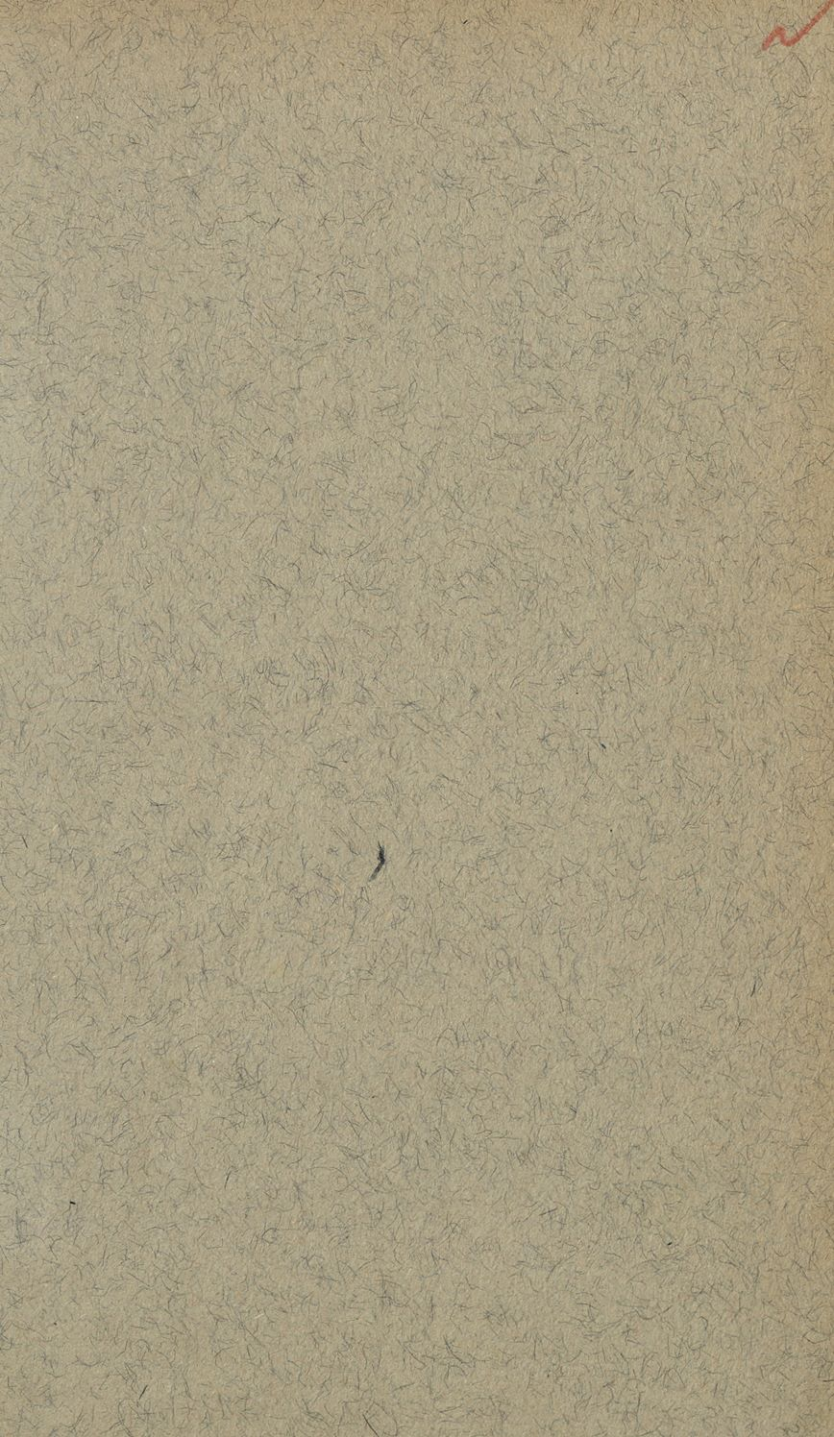

41521

Kocen: Zemljepis.

Sylog
Kocenov

Z e m l j e p i s

za

NARODNE ŠOLE.

Poslovenil

Ivan Lapajne.

V Mariboru 1877.

Založilo „Učiteljsko društvo za slovenski Štajer“, — Tisek J. M. Pajkove tiskarne.

13/18

41521

030027649

Predgovor.

Pričujoči mali zemljepis ima ta namen, da take učence, kateri svoje šolovanje z ljudsko šolo dokončajo, previdi z dovoljnimi zemljepisnimi znanostimi. Ker se je pri tem nauku ozirati zlasti na domovino, zato so tiste dežele, v katerih se bode knjiga rabila, obširnejše opisane. Sicer je pa vsaka poedina šola posebno zemljepisno središče, po katerem je treba učno gradivo uravnati. Radi tega se more opis nekaterih dežel timveč okrajšati, čimveč so od domovine oddaljene. Če se je na ta način tudi tretjina obsega iz knjige izključila, vendar ste ostali tretjini še vedno skupna celota najvažnejših dežel, da se le je pravo jedro izbralo. Števila stanovalcev, ki kažejo v najkrajši obliki velikost in važnost dežel, izvirajo za avstrijske dežele neposredno iz prvega vira, iz najnovejših škofijskih zapisnikov (katalogov), ki imajo števila največje zanesljivosti. Pri drugih deželah so vzeta iz najnovejših uradnih priobčil. Da je poleg stare mere navedena tudi nova metrična mera, to daje knjigi baš sedaj prednost pred drugimi.

Konečno naj se še opomni, da naj izverstnejše zemljepisno učilo je vendar le zemljevid; knjiga ima samo to nalogo, da zemljevid razlaga in da kaže na najvažnejše točke v njegovem obsegu.

I. Oddelek.

Podoba, velikost, gibanje in naravne lastnosti zemlje.

1. Zemljepis.

Zemljepis ali geografija nas podučuje o podobi, velikosti in gibanji zemlje, opisuje zemeljno poveršino po njenih naravnih lastnostih, t. j. dežele in morja, jezera in reke, planjave, gore in doline; zemljepis opisuje poslednjič zemljo kot bivališče ljudi in od ljudi ustanovljene države ter posamezna človeška stanovišča.

2. Osolnčje.

Zemlja spada k osolnčju ali sestavi premičnic, katera ima te-le lastnosti: Okoli solnea teka osem velikih premičnic (planetov): Merkur, Venera, Zemlja, Mart, Jupiter, Saturn, Uran, Neptun, na dalje teka 100 malih planetov, zvezdic (asteroidov) med Martom in Jupitrom. Okoli nekaterih večjih planetov krožijo postranske premičnice ali meseci, n. pr. mesec (luna) okoli zemlje. Velikost planetov je jako različna. Solnce je dosta večje od planetov.

K osolnčju se prištevajo tudi repatice (kometi), katere nenadoma na nebu zapazimo; pri svojem kroževanju pridejo tudi blizu solnea, a zopet hitro zginejo. Repatice so iz jako rahle in redke snovi, tako, da se skozi nje še druge zvezde vidijo.

3. Podoba zemlje.

Ako gledamo z vzvišenega stališča na odprto morje, vidimo pri iz daljave se bližajočih ladijah samo verhove jadernikov, nam se tudi vidi, da se ladija le po malem iz vode vzdiguje in prikaže nam se še le ondi, kjer se videzni nebesni obok vode dotikuje.

Še le pri daljnem približevanju se zapazi, da se ladija proti opazovalcu po vodi pomikuje in prikaže se morska gladina tudi za ladijo. Ta prikazen nam kaže, da je morska gladina krogovita, in sicer je del krogline poveršine, ker se vidi opazovalcu okrožne podobe takrat, kedar ne vidi družega nego nebo in morje. Ta okrožna čerta, katero vidimo ondi, kjer se nebesni obok in zemlja (morje) videzno dotikujeta, imenuje se obzor ali horizont. Obzor je toliko večji, kolikor višje opa-

zovalec stoji. Z jadernika velike ladije se more pri priliki 3 milje daleč videti, iz 10.000 čevljev visoke gore pa 27 milj.

Ta razgled v daljavo velja samo za predmete na zemlji in se imenuje dozdevni obzor. Za reči na nebu je obzor veliko večji, kajti vidimo tudi zvezde, ki so veliko milijonov milj od nas oddaljene. Ta vidni krog si mislimo kot okroglo ploščo, položeno skozi zemeljno središče in ga imenujemo pravi obzor. Da je zemlja okrogla, to nam tudi zemeljna senca pri mesečnem merku spričuje, na dalje podobnost z drugimi nebesnimi telesi in tudi ta okoliščina, da so bili zemljo že večkrat na več strani objadriili. Zemlja je torej krogla, in sicer malo naploskana, n. pr., kakor jabelko.

Premer zemlje je tista ravna čerta, katero si mislimo potegneno od ene strani zemelnega poveršja do naprostne; polovica te čerte, namreč od poveršja do središča, je polomer. Tisti premer, kateri si mislimo potegnjen skozi najbolj naploskana dela zemelnega poveršja, je najkrajši in se imenuje zemeljna os. Dolgost zemeljne osi je 1713 milj, skoro za 6 milj manj, nego je dolg premer ob ravniku. Končnici zemeljne osi se imenujete tečaja, severni in južni tečaj. Krog, kateri je od obeh tečajev enako oddaljen, zove se ravnik (ekvator) in obsega 5400 zemljepisnih milj.

Ravnik deli zemljo na severno in južno poloblo ali poluto. Krogi, ki so potegnjeni skozi tečaja, zovejo se poldnevnik. Vsaki poldnevnik deli zemljo na vzhodno in zahodno poluto. Vzporodniki so krogi, potegnjeni vstric ravniku, in so proti tečajema vedno manjši, poldnevnik so pa vsi enaki. Vse te čerte so razločno narisane na globusu, t. j. na obli, ki predstavlja zemljo.

4. Gibanje zemlje.

Zemlja je $20\frac{1}{2}$ milijon. milj oddaljena od solnea in ima dvojno gibanje. Verti se okoli svoje osi in vsled tega se dela dan in noč; pomika se okoli solnea, kar dela letne čase. Dozdevna plošča, v kateri se zemlja okoli solnea pomika, zove se ekliptika. Ako si mislimo ekliptiko na vse strani podaljšano do zvezd, dotikuje se ob svojem obvodu onih sozvezdij, ki se zovejo zverski krog. Ker zemlja v enem letu vso svojo pot okoli solnea doverši, zato obhodi v tem času vseh dvanajstero sozvezdij. Ker se pa nam vidi, da se solnce okoli zemlje pomika, zato tudi govorimo: solnce je v tem ali onem (zverskem) znamenji, to je v onem, ki je gledé iz zemlje naravnost za solncem. Dvanajstera sozvezdja zverskega kroga so: oven, bik, dvojčiči, rak, lev, devica, tehtnica, škorpion, strelec, kozorog, vodnar, ribe.

Zemeljna os stoji pošev proti ekliptiki in sicer dela kot za $66\frac{1}{2}$ stopinj, nagnena je pa proti tisti točki na nebu, kjer je

zvezda tečajnica. Ena polovica zemeljne krogle je v temi, druga pa razsvitljena od solnca. Vzporednika na obeh straneh ravnika, $23\frac{1}{2}$ stopinj od njega oddaljena, sta povratnika; vsoprednika, $23\frac{1}{2}$ stopinj od tečajev, sta tečajnika. Ob tečajih je najdaljši dan 6 mesecev, ob tečajnikih (polarnih krogih) traja 24 ur, ob ravniku sta noč in dan enako dolga.

Imenovani vzporedniki delé zemeljno poveršje na pet pasov. Med povratnikoma na obeh straneh ravnika je vroči, med povratnikoma in tečajnikoma je zmerni, od tečajnikov okoli tečajev je merzli pas.

5. Strani sveta.

Stran, kjer opoldne solnce opazujemo, je jug ali poldan; nasproti jugu je sever ali polnoč; tam, kjer solnce o času enakonočja, to je v začetku spomladi in jeseni izhaja, je vzhod ali jutro; nasproti vzhodu je zahod ali večer. Med temi glavnimi stranmi neba so postranske strani: severovzhod, severozahod, jugovzhod, jugozahod. Okrogla plošča, na kateri so strani sveta s čertami zaznamovane, zove se veterna roža (veternica). Najlože se strani sveta poznajo po magnetici (kompas), ki kaže vedno proti severu. Zemljevidi kažejo dele zemeljne poveršine in so tako risani, da je zgoraj sever, spodaj jug, na desno vzhod, na levo zahod. Na zemljevidih vidimo ravne in krogovite čerte, to so poldnevnik in vzporednik, ki delajo skupaj stopinjsko mrežo in služijo v to, da se more lega krajev določevati. Da se namreč lega kraja ali dežele določi, treba je povedati vzporednik in poldnevnik, ki sta potegnena skozi dotični kraj, ali ki obdajata dotično deželo. Vzporedniki se štejejo od ravnika (največjega vzporednika) proti tečajema; med poldnevnik, ki so vsi enaki, treba je posebej zaznamovati onega, kateri ima kot prvi poldnevnik veljati. V srednji Evropi imajo navadno onega za prvega, ki je 20° zahodno od Pariza in je blizo otoka Ferro potegnen. Daljava od ravnika proti tečajema se zove zemljepisna širokost, daljava od zahoda proti vzhodu zemljepisna dolgost. Na vzporednikih štejemo širokostne stopinje, na poldnevnikih dolgostne stopinje. Širokostne stopinje brojimo na severni in južni strani od ravnika, dolgostne pa vzhodno in zahodno od prvega poldnevnika. Dunaj ima n. pr. $48^{\circ} 12'$ severne širokosti in $34^{\circ} 2'$ vzhodne dolgosti, Buenos-Ayres v južni Ameriki pa šteje 35° južne a 41° zahodne dolgosti.

6. Mesec in njegovo gibanje.

Mesec ali luna je 52.000 milj od zemlje oddaljena in ima v premeru 454 milj. Kakor se zemlja okoli solnca pomika, tako kroži tudi mesec okoli zemlje od zahoda proti vzhodu, in se pri

tem kroženji v enem letu 12krat okoli nje zaverti. Ako vidimo zvečer polovico njegove od solnca razsvitljene poloble v podobi čerke *D*, je prvi krajec. Čez en teden je vsa razsvitljena mesečna polovica proti zemlji obernena (polni mesec, ščip). Zopet čez en teden vidimo ga proti jutru v podobi *C* (zadnji krajec). Zopet čez en teden je nerazsvitljena polovica meseca proti zemlji obernena (mlaj). To so razne mesečne spremembe.

7. Solnčni in mesečni merk.

Ako pride mesec v ravno čerto med solnce in zemljo, ima oni del zemlje, kamor pade mesečna senca — solnčni merk, ki je pa samo o času mlaja mogoč. Ako je pa zemlja v ravni čerti med solncem in mesecem, nastane mesečni merk, ki je pa samo o času ščipa mogoč. Ako nam mesec vso solnčno ploščo zakrije, imamo polni, ako pa samo en del solnca, delni solnčni merk. Enako je tudi pri mesečnih merkih. Obročasti solnčni merk pa nastane takrat, keđar je sredina solnčne plošče od meseca zakrita, rob pa je še vidljiv. Da se velikost pokrite plošče pri delnem merku preračuni, misliti si je treba premer solnčne plošče na 12 enakih delov (palcev) razdeljen; velikost zakrite plošče se potem v palcih pove.

8. Suha zemlja po svoji porazni razredbi.

Od vse zemeljne poveršine je malo več nego en četert kopne ali suhe zemlje. Razločuje se pet delov sveta ali zemlje (zemljin), in ti so namreč: Evropa, Azija, Afrika, Amerika in Avstralija.

Mali kosi suhe zemlje, od vode obdani, so otoki. Več otokov skupaj se zove otočje, ako stojé v versti, pa otoška versta. Deli zemlje, ki se na eni strani celine deržé, na drugih jih pa morje obdaja, so polotoki; mali in posebno ozki polotoki so zemeljska stegna (jeziki), gorate, v morje segajoče šterline, so nosi (kapi). Medmorje (zemeljska ožina) je prav ozka pokrajina med dvema morjema in veže dve večji celine. Rob zemlje ob morji je obrežje, nizko obrežje s peskom posuto, je peskovina, dežela ob obrežji se zove primorje. Tista dežela, ki ima mnogo polotokov in stegen, ima veliko členovitost. Evropa ima največjo, Afrika najmanjšo členovitost.

9. Suha zemlja po svoji navpični razredbi.

Suha zemlja kaže te-le glavne oblike: nižavje, stopnjevina, višavje. Nižina je tisto nižavje, ki se kaj malo nad morje vzdiguje. Ako je poveršje ravno, zove se nižavje planota. Prelaz med nižavjem in višavo je stopnjevina. Višavje je dosta više nad morjem, nego nižavje in stopnjevina.

Ako višave nemajo hribov, zovejo se visoke ravnice. Prav razširjene višave so gorske planote. Dežele, katere le malo ali nič rastlin ne pokriva, so puščave; mala zelena, obdelana mesta s studenci po puščavah so zelenice (oaze). Po pustinah (pustah) raste nekaj zelišč o času dežja, toda po leti se posuši; močvirje in mahovje so mokrotna, z mahom obraščena tla. Neizmerni travniki v severni Ameriki se zovejo savane in prerije; velike pustine v južni Ameriki pampas in ljanos.

So samske gore ali hribje, pa tudi so gore sklenjene v veliko pogorje. Gorska versta ima redno uverstene gore z določno namero, vstrično gorstvo je več vzporednih gorskih verst. Oni verh, kjer se več gorstev strinja, zove se sklop ali vozal. Male nižine prek gorstvenega slemena so sedla, čez katera so napeljane večkrat gorske ceste ali prelazi. Spodnji del hriba je njegovo vzočje, srednji del se zove bok, rebro, stran ali breg, najvišji del je pa teme ali verh. Po razni svoji obliki se tudi imenuje: ert, kapa, glava, itd. Najpravilnejše gorske oblike so vulkani ali ognjeniki. Po visokosti se razločujejo visoke gore (čez 5000'), srednje in nizke gore (tudi hribovje). Visoke gore ali alpe imajo večjidel ostre in oglate verhe. Nekatere se vzdigujejo nad ločnico večnega snega, to je nad ono visočino, v kateri sneg več ne kopni. Ledniki so veliko ledovje v razpokah visokih gora. Plazi nastanejo, če se sneg z gora uterga in v doline z veliko silo trešči. Srednje gore so od 2000 do 5000 čevljev visoke, okrogle podobe in širokih verhov. Prigorja so male gore, ki se polagoma iz ravnin vzdigujejo. Kedar se meri visokost gora, razločuje se nadmorska (absolutna) in primerna (relativna) visokost. Vzvišenost kraja ali gore nad morjem je absolutna, nad bližnjo deželo pa je njegova relativna visokost.

10. Morje.

Velika voda, ki pokriva večino zemeljnega poveršja, in v katero se tekoče vode izlivajo, imenuje se vesoljno morje ali ocean. Del morja, ki je od več strani s suho zemljo obdan, zove se zaliv, mali zalivi so zatoki in zanošja, njih zunanja stran je ladijišče, kjer ladije stojé. Luke so mali zalivi, kjer ladije varno počivajo. Ozek, od dveh strani stisnen del morja, zove se morska ožina, kanal, pot, struga. Sredozemsko morje je s suho zemljo obdano morje. Otoki, blizo morske brežine, so celinski otoki, visočine na morskem dnu se zovejo grebeni, skalnati grebeni so kleči.

Razločuje se 5 velikih morij:

- 1) Severno ledeno morje, okoli severnega tečaja do severnega tečajnika.
- 2) Atlantski ocean med Evropo, Afriko, Ameriko in obema tečajnikoma.

3) Indijski ocean med Afriko, Azijo, Avstralijo in južnim tečajnikom.

4) Veliki ocean, tudi tihi ocean imenovan, med Ameriko Azijo in obema tečajnikoma.

5) Južno ledeno morje, okoli južnega tečaja do južnega tečajnika.

Morje se vedno giba. Vetrovi pritiskajo na morje in delajo se valovi, zaganjanje in odbijanje valov ob stermem obrežji se zove kipenje. Poleg tega nerednega morskega gibanja opazujemo pri morji redno naraščanje in padanje, t. j. plimovanje, plima (pritok) in oseka (odtok). Plimo provzrokuje privlačnost meseca, o času mlaja in ščipa je plima večja (visoka plima), nego o prvem in zadnjem kraju (nizka plima). Razen tega so v morji vedni tekovi na razne strani; ti tokovi nastanejo vsled vertenja zemlje okoli osi, nekoliko tudi vsled razne morske toplote po različnih krajih.

11. Vode po kopni ali suhi zemlji.

Vse vodovje po zemlji se vedno pretaka. Iz morja vzdiga-joči se soparji delajo oblake, iz katerih pada dež in sneg na zemljo, ki ju požira, a v podobi studenca se zopet iz zemlje pocejajo. Studenci se zbirajo v potoke, potoki v reke in reke v veletoke ali velike reke. Glavna reka teče v morje, v njo se iztekajo stranske reke, v te pa pritoki. Brežnice se po kratkem teku brez stranskih rek v morje izlivajo, pustinske reke se pozgubé v pesku ali se pa v pustinska jezera izlivajo.

Tam, kjer se reka v morje ali v drugo večjo vodo izliva, je njeno ustje ali izliv. Ako se gleda tekoča reka proti njenemu izlivu, ima se na pravi roki njen pravi ali desni, na levi njen levi breg. Kjer se voda z visočine v globočino spušča, ondi je slap, majhni slapi so skakalci.

Zgornji del večjih rek, navadno z velikim padom in stermim bregom, zove se zgornji tek; v srednjem teku je manjši pad in večja struga, v spodnjem teku voda počasi in med nizkim bregom teče. Reka se večkrat razkroji, in delajo se v njej otoki; ako se reka pred ustjem deli v več panog, nastane deltasto ustje, kakoršno ima Nil v Afriki, Donava in Rena v Evropi, Misisipi v Ameriki. Pri počasnem teku rek po nižinah nastaja bližnja zemlja močvirnata in pred iztekom reke v morje se delajo lokve.

Rečje se imenuje vsa reka v vsej svoji dolgosti in z vsemi dotoki; porečje je vsa zemlja skup, s katere se vode v reko odtakajo; meja med dvema porečjema je razvodje.

Reke tekó na podnožji dolin, pri katerih se razločuje dno in strani. Glavne doline ločijo gorstva, v nje se izlivajo stranski in poprečni doli. Podolnice ali podolžne do-

line se vlečejo poleg glavnih gorstev, preseke (poprečni doli) segajo poprek v podolnice. Grape so zeló ozke in kratke doline s stermo ograjo. Ako mora reka po gorah velike globočine napolnjevati, predno more dalje teči, nastane gorsko jezero. Planotna jezera napolnjujejo odpertine po nižavi, takih jezer je največ po kopni zemlji.

12. Ozračje.

Zrak obdaja zemljo osem milj na debelo; v zraku vidimo razne prikazni. Spodnji del zraka, eno miljo nad zemljo, zove se parokrog (atmosfera). Gibanje zraka dela vetrove. Močni vetrovi so viharji in nevihte. Pred hudim vremenom se delajo vertinci. V vročih deželah pihajo vetrovi prav redno. Na severji ravnika do 10° s. š. je popolna tišina; 20° severno od te tišine in 20° južno pa pihajajo od vzhoda proti zahodu neprenehoma vetrovi, pasatni vetrovi. Mornik in sušnik pihata ob obrežji morja in jezer in sicer po dnevi od morja ali jezera proti suhi zemlji, po noči pa od zemlje proti morju. Znani vroči vetrovi so: samum v Arabiji, hamsin v Egiptu, harmatan v zahodni Afriki, široko na Laškem; merzli vetrovi so vjuga po ruskih pustah in burja v avstrijskem Primorju. Vodeni zračni prikazki so: rosa in slana, megle in oblaki, dež in sneg. Vse te zaznamujemo z izrazom moče. Vse večje premembe v zraku z ozirom na toploto in mraz, na sušo in mokroto, kar mnogo upljiva na kakovšnost letnih časov, delajo podnebjem ali klimo, ki je po različnih krajih različna.

Ob morskem obrežji in po otokih je majhen razloček v toploti raznih letnih časov, ondi je primorsko podnebjem. Sredi celin (suhe zemlje) pa se v zmernem in merzlem pasu menjuje vroče poletje z merzlo zimo; tako podnebjem je celinsko ali kontinentalno podnebjem.

II. Oddelek.

Zemlja kot bivališče človekovo.

13. Plemena človeškega rodu, vere in družbinske naprave.

Na vsej zemlji je nad 1300 milijonov ljudi. Tisti, ki stanujejo nam nasproti na drugi strani zemlje, imenujejo se protinožci (antipodi).

Po postavi in barvi razločuje se 5 plemen človeškega rodu: 1) Kavkaško pleme z belo kožo, v prednji Aziji, severni Afriki in Evropi, in naseljenci od tod v Ameriki in Avstraliji. 2) Mongoli, žolte ali rumene barve, v vzhodni in severni Aziji. 3) Malajci, rujave kože, razširjeni po otokih indijskega in velikega oceana. 4) Zamorci s temno-rujavo in černo kožo ter volnatimi lasmi, v Afriki na jugu puščave Sahare. 5) Indijani z rudeče-rujavo kožo v Ameriki.

Po veri se razločujejo spoznavalci enega boga: kristjani, judje in mohamedanci, spoznavalci več bogov ali malikovalci: bramajci v izhodni Indiji, budaisti v izhodni Indiji, Kitajskem in Japanu, šamani z vero na čaranje v severni Aziji, fetišici v Afriki, ki obožujejo nepomenljive reči, n. pr. kamenje, lesene hlode, v katerih si mislijo duhove. Oni narodi, ki se živijo samo o plodu divjih rastlin, ali samo o lovu rib in divjačine, in ki so večinoma brez obleke, zovejo se divjaki. Narodi, ki si deržé živali in s svojimi čredami od kraja do kraja potojujejo, so pastirski narodi (nomadi). Naseljeni narodi obdeljuje zemljo ter se pečajo z umetnijami, obertnijami in trgovino.

Samo naseljeni narodi živijo v deržavah, t. j. v družbah ljudi, ki so se v ta namen zedinili, da po določenih postavah v miru in varnosti živijo, in da morejo na ta način svoje duševne moči bolje razvijati. V vsaki deržavi morajo se obstoječe postave izpeljevati, po potrebi prenavljati in nove dajati, ter skupni stroški poplačevati. Na kateri način se to izvršuje, to določuje ustava v deržavi. Ako je največja oblast v deržavi le enemu izročena, tedaj je deržava samovlada ali monarhija. Ako je postavodajalstvo in nadzorstvo nad deržavnimi stroški po temeljnih postavah deljeno med monarhom in narodom ali njegovimi zastopniki, imenuje se deržava ustavna. Ako je najvišja oblast večim izročena, tedaj je deržava ljudovlada ali republika.

Demokratična ljudovlada ima za svoje vladarje od narodne skupščine izvoljene vladarje, v aristokratski republiki imajo najplemenitejše družine to pravico.

Vsled človeških slabosti more se vsaka državna uprava in vlada spačiti. Spačena monarhija je despotovska, v kateri dela vladar poljubno s svojimi podložniki. Aristokracija postane oligarhija, ako si nekateri mogočnejši proti pravicam največjo oblast pridobé. Demokracija se spremeni v ohlokracijo, ako si prosto ljudstvo najvišje oblasti prisvoji in vso državo v zmešnjave spravi.

Evropa.

Avstrijsko-ogerska monarhija.

14. Zgodovinski pregled.

Začetek avstrijsko-ogerske monarhije sega v davno preteklost. Sedanja Gorenja- in Dolenja-Avstrija ste spadali k rimskim provincijam Norikum in Panonija; Vindobona (Dunaj) je bil imeniten kraj in tabor Rimljanov. V 6. stoletju po Kr. so se od vzhoda prišli Obri teh dežel polastili. Frankovsko-nemški cesar Karol Veliki je Obre (Avare) pregnal, pridobil deželo do reke Rabe in jo pod imenom vzhodne meje (marke) svojemu cesarstvu pridružil. Izseleniki iz Bavarskega so se tu naselili; nadškof solnograški je pa kerščanstvo po teh deželah razširjeval. Cesar Oton II. je podelil to deželo leta 983. kot dedno mejno grofijo Leopoldu I, iz imenitne frankovske rodovine babenbergovske. Leta 1156. postala je Avstrija vojvodina, 1192. pridobil si je Leopold VI. Štajersko in pozneje pa Friderik Bojevni Kranjsko. Po smerti tega zadnjega Babenbergovca, ki je padel leta 1246 v vojski na Litavi proti kralju ogerskemu, bila je več let zmešnjava, česki kralj Otokar se je bil med tem časom teh dežel polastil.

Veliko premembo v osodi avstrijskih dežel je naredila volitev grofa Rudolfa Habsburškega za nemškega cesarja. Otokar se ni hotel vdati novemu cesarju, a v prvem boju je zgubil Avstrijsko, Štajersko in Kranjsko, v drugem boju na Moravi leta 1278. pa je zgubil življenje.

Leta 1331. se povekša Avstrija s pridobitvijo Koroške, 1365. Tirolske, potem s Terstom, grofijo Celjsko in Goriško. Leta 1477 pridobil je Maksimilijan I. vsled ženitve Nizozemske in Burgunsko, katere dežele so se pa pozneje zgubile. Vedna nevarnost, katera je deželam takrat žugala, silila je avstrijske dežele in druge, da so se tesneje mej seboj zve-

zale. Vsled ženitve Ferdinanda I. s sestro Ljudovika, kralja ogerskega in českega, ki je padel v bitvi proti Turkom pri Mohači leta 1526., pripadli ste k Avstriji Ogersko in Česko; v poznejših stoletjih so se še pridružile Sedmograško, Galicija, Bukovina in Dalmacija.

15. Lega, poveršje in izobražba.

Avstrijsko-ogerska monarhija se razprostira med $42^{\circ} 10' 5''$ in $51^{\circ} 3' 27''$ s. š. in med $27^{\circ} 11' 35''$ in $44^{\circ} 1' 25''$ vzh. d. in meji proti severji na Bavarsko, Sasko, prusko Šlezijo in Rusko — na vzhodu na Rusko in kneževino moldavsko — na jugu na kneževini Valahijo in Serbijo, na turško deželo Bosno, na kneževino črnogorsko, jadransko morje in na Italijo — v zahodu na Švico, kneževino Lichtenstein in Bodensko jezero. Vso poveršje znaša 10.784 avstrijskih kvadratnih milj ($6225 \square$ miriam.), ljudi pa ima Avstro-Ogerska $35 \frac{1}{2}$ milijonov.

Razen Švice je Avstrija najbolj gorata dežela v Evropi. V zahodnem in južnem delu naše monarhije so Alpe, onkraj Donave se vzdigujejo ob straneh z gorami obdane, valovito-hribovite dežele: Česka, Moravska, Šlezka; na vzhodni strani Morave se začenja vlak Karpatov, ki obdajajo v polokrogu Ogersko in Sedmograško, in se na severji v polsko-rusko planjavo, na jugu pa v ogersko nižavo spuščajo. Najvišje gorstvo v cesarstvu so Alpe, ki se v treh verstah iz Švice in Tirolskega vlekó. Te verste ločijo na severji podolnice rek Ine, Salcah in Aniže, srednjo versto pa ločijo od južne verste reke: zgornja Adiža, Rienca in Drava. Srednja ali glavna versta (centralne alpe) se začenja s tirolskimi alpami, v katerih so najvišji snežniki in ledniki, vlečejo se mej Saleburškim in Tirolskim, potem dalje mej Saleburškim in Koroškim pod imenom visoki Tavri, na dalje skozi zgornje Štajersko pod imenom štajerske (noriške) alpe do ogerske meje. Severna versta, severne alpe, začenja se na Predarelskem (algavske alpe) in se vlečejo dalje kot bavarske, salcburške in avstrijske planine skoro do Beča. Južna versta, južne alpe, začenja se na južnem Tirolskem, kjer je srednja Adiža preseka, vleče se dalje kot tridentinske alpe (med Tridentom in Beneškim) in karniške alpe (med Koroškim in Beneškim) ter se podaljšuje v kranjske visoke planote in Kras, ki pokriva Primorsko in Dalmacijo in se še na Turško razteguje. Med Dravo in Savo so varaždinske gore, ki segajo potem dalje na Hervatsko in v Slavonijo. Severne in južne alpe imajo velike puste planjave, a tudi dosta špikastih in zobatih gor.

Največje ravnine po Avstrijskem so velika ogerska nižava, ki pokriva največ Ogerske, mala ogerska nižina, ki je v zvezi z dunajsko kotlino, katere glavni del je maravsko polje in novomeško kamenito polje.

16. Vode.

Naše monarhije vode spadajo največ k donavskemu porečju, radi tega se tudi podonavsko deržava imenuje. Najimenitnejše postranske reke Donave so:

Na desnem bregu: Ina s Salcah; Travna; Aniža s štajersko Salco in Štírijo; Ibuša; Traguša (pri sv. Ipolitu); Litava, ki teče mimo Dunajskega Novega mesta, ki dela mejo proti Ogerskemu; Raba, ki priteče iz Štajerskega in se izteka pri mestu Rab; Sarvica, ki priteče iz Bakonjskega gozdu, in sprejema Silo iz Blatnega jezera in Kapošo; Drava priteče z Tirolskega, iz Bistrega dola, sprejema na desnem Ziljo, pri Ptuju Dravico, na levem bregu Belo, Kerko, Labodnico in Muro (združeno z Murico); Sava priteče s Kranjskega, sprejema na desnem bregu Ljubljaničo, Kerko in Kulpo in Uno, na levem bregu Savinjo, Sotlo (mejno reko mej Hervatsko in Štajersko) ter Lonjo na Hervatskem.

Na levem bregu: Mila iz Bavarskega; Kremsa; Kampa; Morava, ki sprejema na desnem Hano in Dijo s Švarcavo in Iglavo, na levem bregu pa Bečvo; Gron; Ipolj; Tisa, imajoča največ rib med evropskimi rekami, priteče od vzhodnega kota Ogerskega; na desnem bregu sprejema Bodrog in Hernad pri Tokaji, pri Solniki Žagivo; na levem bregu Samoš, trojno Keriš, Maroš s Kokeľjo. Begej, Temeš; Olta na Sedmograškem; Seret pride z Bukovine; Prut izvira v Galiciji.

Dnester izbira vode iz izhodne Galicije in se v Černo morje izteka; njegova največja stranska reka je Strij.

Visla izvira v Šleziji, meji najpervo proti Pruskem in pozneje proti Ruskem in se izteka v Izhodno morje. Njeni dotoki so: Dunajec, Visloka, San in Bug.

Odra izvira na Moravskem; sprejema Opavo in teče v Izhodno morje.

Labá izvira v Kerkonoših in odpeljuje česke vode v Severno morje. Njeni dotoki so:

Na desnem bregu: Izera. Na levem bregu: Orlica; Veltava s pritoki; Lužnica, Sazava, Votava, Berounka, Ogra.

Rena dela na kratki čerti mejo proti Švici, vanjo se Ila iz Predarelskega izteka. V jadransko morje se iztekajo: Adiža teče od Merana navzdol proti jugu, Izaka z Rienco je njen najimenitniši dotok; Soča teče mimo Gorice; Kerka pri Šebenuku v Dalmaciji; Nerentva, ki postaja pred ustjem močvirnata. Jezer je po Avstrijskem mnogo, največje jezero je Blatno jezero na Ogerskem, ki meri 24 kvadr. milj.

Največje vodovje pa je na Avstrijskem Jadransko morje, ki ima na avstrijskem obrežji mnogo izverstnih luk s tergovskimi in bojnimi ladjami.

Rudnic in zdravilnih vod (kopeli) ne šteje nijedna evropska deržava toliko, nego avstrijska deržava, ki jih šteje 1500, največ na Českem in Ogerskem.

17. Deržavna ustava.

Kraljestva in dežele, ki delajo avstrijsko-ogersko monarhijo, združene so zdaj v dve polovici: 1) nemške in slav-

janske, v deržavnem zboru zastopane dežele s 5458 kvadratnimi miljami. (3002 kvadr. miriam.) in 20 milijoni ljudi; 2) dežele ogerske krones 5817 $\frac{1}{2}$ kvadr. miljami (3223 kv. miriam.) in 15 $\frac{1}{2}$ milijon. ljudi.

Zveza obeh polovic opira se na pragmatično sankcije od 6. dec. 1724, po kateri se je pravica do prestola pervaorojenemu v moškem kolenu določila; ko bi pa zamerl moški rod, preide taista dedinska pravica na ženske v vladarski rodbini habsburško-lotarinski. Tudi se po tej sankciji avstrijske dežele ne smejo deliti. S kraljevskim pismom od 17. februarja 1867, se je pa ogerska ustava zopet ustanovila in 21. decembra 1867. je cesar ustavo za dežele, v deržavnem zboru zastopane poterdil. V teh ustavah so pravice avstrijsko-ogerskih deržavljanov. Najvažnejše teh pravic so: Enakost pred postavo, bramba osebnosti svobode in hišnega prava, tiskovna svoboda s porotnimi sodnijami, pravica združevanja in zborovanja, pravica o ljudskem zastopstvu, o udeleževanju ljudstva pri postavodajalstvu, pri dovoljevanji davkov in rekrutov. Ljudski zastop za nemško-slavjanske dežele je deržavni zbor, ki ima gosposko zbornico in zbornico poslancev. Udje gosposke zbornice so dostaletni principi cesarske rodovine; dostaletni pervaki bogatih plemenitih rodbin, katerim je cesar to dedinsko pravico podelil; nadškofi in knezoškofi in možje, katere je cesar vsled njihovih zaslug do smerti v gosposko zbornico izvolil. Zbornica poslancev šteje 353 udov, katere volijo posamezne dežele.

Deržavnemu zboru so ministri odgovorni. Deželo zastopa v vsakem kraljestvu in deželi deželni zbor, ki obravna deželne zadeve. Deželni zbori se opirajo na deželne rede od 26. febr. 1861. Ogerski deržavni zbor ima dvoje zbornic: zbornico velikašev in zbornico zastopnikov. Zbornica velikašev obsega katoliške in pravoslavne škofe in nadškofe, posvetne velikaše (kneze, grofe itd.) in sedmograške regaliste, t. j. od kralja imenovane ude. V zbornici zastopnikov je 435 poslancev, voljenih po komitatih in mestih. Ogerskemu deržavnemu zboru je odgovorno ogersko ministerstvo. Za posvetovanje in sklepanje o skupnih zadevah obeh deržavnih polovic pošiljata oba deržavna zbora v tako imenovane deligacije po 60 delegatov (poslancev). Sedanji cesar Franc Jožef I., rojen 18. avgusta 1830, vlada od 2. decembra 1848.

A. V deržavnem zboru zastopane dežele.

18. Nadvojvodstvo Avstrijsko pod Anizo ali Dolenje-Avstrija.
360 □ milj (198 □ miriam.) in 2,000.000 ljudi.

Ta dežela obsega podonavsko dolino od Anize do Litave in Morave. Na desnem bregu Donave so dolenje-avstrijske Alpe, od katerih se Dunajski gozd in Litavske gore do Donave

razprostirajo. Med tema gorstvoma je novomeška (kamenita) ravan. Največje gorske kupe so Oetscher (5970' = 1887 m.), severozahodno od Marijacetlja, Snežnik (Schneeberg, 6570' = 2076 m.), Raxalpe (6338') in Wechsel (5497') na štajerski meji. Severna polovica na levem bregu Donave je v zahodnem delu obgozdna gorska planjava, na kateri je v vzhodu Manhartska gora. Na vzhodu je malo berdje in rodovitno moravsko polje. Dalje ob Donavi je tulnsko polje in Vagram.

Prideluje se v tej deželi veliko dobrega vina, in sicer najboljše sorte v Klosterneuburgu, Weidlingu, Gumpoldskirchen-u in Vöslau-u. Obertnija ali industrija je prav razvita, posebno je od Dunaja do Novega mesta mnogo tovarn ali fabrik.

Dolenja Avstrija se razdeluje razen glavnega mesta na 18 okrajnih glavarstev.

1. Dunaj ali Beč je glavno in vladarsko mesto in ob enem največje in najimenitnije mesto našega cesarstva. V znotranjem mestu in v predmestih je 630.000, v okrožji mesta 200 000, skupaj 820.000 ljudi, t. j.¹⁾ skoro toliko, kakor cela Gorenja-Avstrija in več nego Salburško, Koroško, Krajsko, Istra, Dalmacija, Šlezija, Bukovina. Vseučilišče (univerza), tehnika, imenitna cerkev sv. Štefana. Pervo kupčijsko in fabriško mesto v cesarstvu, že od davnih časov središče mnogih evropskih cest. Na tem mestu je stalo rimsko mesto Vindobona. V 5. stoletju umaknili so se Rimljani preseljevalnim narodom; Rugri, Goti, Lombardi in Obri so imeli zaporedoma to mesto v oblasti.

Od Karola Velikega ima Dunaj isto zgodovino z „vzhodno marko“, katere glavno mesto je postalo. Spremembe v najnovejšem času, razširjevanje notranjega mesta, nova poslopja in novi lepi verti (parki) so mesto kaj lepo ozalšali. Najnavadnije poletno sprehajališče je prater. Sechshaus je na zahodni strani mesta. Schönbrunn, cesarski grad s parkom, zverinjakom in rastlinjakom. Hernals je na severno-zahodni strani, severno od tukaj Kahlenberg in še dalje Klosterneuburg (6000 lj.) z vinorejsko šolo; blizu tu Weidling z izvrstnim vinom.

Bruck na Litavi; Hainburg (4200 lj.) s tovarno za tabak; Sehwehat z največjo pivovarno v Evropi.

Dunajsko Novo mesto (19.200 lj.), vojaška akademija, velike fabrike; Pottendorf z največjo bombažovo predilnico.

Baden (10.000 lj.), tople žveplene toplice; Vöslau, dobro črno vino; Gumpoldskirchen, izvrstno vino; Mödling; Laxenburg, cesarski grad z vertom.

Neunkirchen, obertnjiški terg; pri Glognic-u se vzdiguje železnica na kvišku čez Semernik.

2. Sv. Ipolit, sedež škofa, Scheibs, Waidhofen (Bidov) na Ipsi imata z železom obertnijo.

3. Korneuburg (4200 lj.); v njegovi okolici sloveča vino- in sadjereja. Stockerau (5000 lj.), Mistelbach, Laa, Oberhollabrunn.

4. Krems (8150 lj.) razvita obertnija in kupčija z žafranom, gorščico in vinom; Langenlois, Horn, Zwettel, Bidov na Diji.

19. Najvodstvo Avstrijsko nad Anižo ali Gorenja-Avstrija.

218 kvadr. milj (120 □ miriam.) in 740.000 lj.

V natornih lepotah bogata in jako obdelana dežela. Na jugu so severne apneniške Alpe, Dachstein (9500'), velik, Priel (8000' = 2500 m.), visoki Pürgas (7000' = 2240 m.),

¹⁾ Zdaj jih šteje že 1 milijon.

Schafberg (5630' = 1780 m.), Traunstein (5342'). V teh so krasna alpinska jezera in mnogo soli (Salzkammergut).

Gore med Travno in Ino — Hausruck — imajo mnogo premoga. Na severnem delu dežele so razrastki Českega lesa, ki še čez Donavo segajo. Med umetnimi izdelki je posebno železnina in jeklovina imenitna, izverstne kose in serpi se po vsem svetu razpošiljajo. Na Gorenjem-Avstrijskem je 12 okrajnih glavarstev.

1. Linec na Donavi (30.500 lj.), z mostom v zvezi s predmestjem Urfahr (5800 lj.) na drugem bregu Donave, glavno mesto, sedež škofa, lep razgled, trgovsko in obertnijsko mesto; dvoje železnic se tu križa; ladijostaja.

2. Steyer (13.400 lj.), velika obertnija z železom in jeklom; Enns (3780 lj.) staro mesto; Kremsmünster, benediktinska opatija.

3. Wels (6800 lj.), živahna obertnija; Gmunden (6000 lj.) na jezeru istega imena; Ischl (6000 lj.) sloveča kopel.

4. Ried (4000 lj.), tkalnice, kupčija.

20. Vojvodstvo Salcburško.

180 kvadr. milj (72 □ miriam.) in 153.000 lj.

Salcburg je večinoma gorato višavje. Na južni meji se raztegujejo visoki Tavri; Vel. Venediger (11620' = 3674 m.), Hochnarr (10900' = 3300 m.), Ankogel (10290' = 3253 m.), in se delé na izviri Mure kot noriške Alpe v nizke Tavre in koroško-štajerske Alpe.

Na levem bregu Salice (Salzach) so Kitzbuchler-alpe in še bolj proti severu apneniške Alpe (Večni sneg (ewiger Schnee) 9300' = 2940 m.).

Dežela ima mnogo ozkih dolin, n. pr. Salzachgau, Pinzgau, Lungau, Thalgau, Pongau, ki so ob enem nekaki naravni okraji. Največji zaslužek v tej deželi daja živinoreja.

Politično je razdeljena na štiri okrajna glavarstva.

Salzburg (20.300 lj.), glavno mesto, sedež nadškofa, ima lepo lego pred visocimi gorami. Največje gore salcburške so namreč v bližini mesta; Hallein (3600 lj.), soline in kopel; Golling, lep slap; Gastein, imenitne toplice.

21. Vojvodstvo Štajersko.

408 kvadr. milj (224 □ miriam.) in 1,150.000 ljudi.

Lepa štajerska dežela je sicer planinska dežela, vendar ima med gorami mnogo in dobro obdelanih ravnin in dolin. Na južnem Štajerskem se pa nizki hribi in prijetni homlci versté z rodovitnimi doli in ravninami.

Na zgornjem Štajerskem, ob virih Mure stopajo v deželo prvotne Alpe, ki se delé v dve veji. Med Muro in Anizo so nizke Ture (Hochgolling 9045' = 2860 m.). Dalje od Anize proti vzhodu do Semernika so železnorudniške gore. Protu jugu se pa odcepijo od prvotnih Alp dravsko-

murske Alpe med Dravo in Muro. Te gore imajo več razrastkov. Severo-vzhodni odrastek derži na severni strani proti Muri, ki ga preseka, a se potem še dalje do Wechsela na dolnjem Avstrijskem razširjuje. Jugovzhodni razrastek derži k Dravi in za Mariborom po lepih „slovenskih goricah“ v ravnino prehaja. Severne apneniške Alpe pokrivajo od Dachsteina deželne meje na levem bregu Aniže. (Tu so Hochthor 7000' = 2280 m., Hochschwab 7170' = 2268 m.) Med Savo in Savinjo na koroški, kranjski, štajerski meji so solčavske gore kot nadaljevanje južnih apneniških Alp, ki se tudi prek Savinje razširjujejo (Boč 3100', Donati 2800') in kot Maceljske gore na Hervatsko zlivajo. Med gorenjo Savinjo in Dravo je Pohorje (Velika kapa 4867' = 1539 m.) Najimnitnejše ravnine so: velika ptujska, rodovitna lipniška in lepa graška ravnina. Najdaljša in najimnitnejša reka na Štajerskem je Mura, ki izvira na Saleburškem in se pri Legradu na Ogerskem v Dravo izteka. Najvažnejši njen dotok je Murica. Drava pa priteče z Koroškega in teče od zahoda proti vzhodu. Ob kranjsko-štajerski meji teče Sava, ki sprejemlje Savinjo. Na Štajerskem izvirajo tudi Aniža, Raba in Travna, poslednji dve imate v tej deželi le kratek tok.

Na Štajerskem je več jezer, rudnic in toplic, n. pr. Aussee, Rogatec, Gleichenberg, Laško itd.

Podnebje je različno; na gorenjem Štajerskem ostro in hladno, na spodnjem Štajerskem mehko in toplo.

Na spodnjem Štajerskem se gosto naseljeni prebivalci pečajo največ s poljedelstvom in vinorejo, a tudi živinarstvom. Na zgornjem Štajerskem je zemlja za poljedelstvo nepriljavna, tim pridnejše se glešta živina, ki je zlasti ob Murici (muriško pleme) izverstna. Največji produkt zgornjega Štajerja so kopanine, v prvi versti železo, a tudi sol, premog itd.

Za duševno izobraženost skerbi na Štajerskem nad 700 ljudskih šol, več srednjih šol v Gradcu, Mariboru, Celji, Ptuji in Ljubnem. Gledé narodnosti je na Štajerskem okoli 700.000 Nemcev in okoli 450.000 Slovencev, poslednji stanujejo po spodnjem Štajerskem. Politično je Štajerska na 19 okrajnih glavarstev razdeljena.

1. Gradec ob Muri, glavno mesto z 80.000 lj., ima vseučilišče, tehniko in več srednjih šol (2 gimnaziji in 2 realki). Sedež sekovskega knezoškofa, več fabrik in živahna kupčija. Lep razgled z grada. Fürstenfeld, fabrika za tabak; Gleichenberg in Tobelbad. toplice; Voitsberg in Köflach, premogokopi; tudi pri Ivnicah (Eibiswald) so jame na premog.

2. Bruck na Muri (3000 lj.), živahna kupčija z železom, severovzhodno znamenita muriška dolina. Ljubno (5200 lj.) ima rudarsko šolo in realko, posebno razvita obertnija z železom. Mariazell imenitna božja pot in fužine. Vordernberg in Eisenerz sta železna rudnika. Železna obertnija je v Rottenmanu in Mürzzuschlag-u pod Semernikom. Judenburg, mesto na Muri, nekđaj za trgovino važno. Aussee

ima kameno in varjeno sol. Admont je stara in bogata benediktinska opatija.

3. Maribor (13.000 lj.), sedež škofa lavantinskega, gimnazija, realka, moško učiteljsiše, vinorejska šola, živahna kupčija z vinom in drugimi izdelki. V okolici raste izvrstno vino. Vzhodno od Maribora se razprostirajo prijazne „slovenske gorice“, na jugo-zahodu je Pohorje. Ptuj (4000 lj.), staro mesto, ostaline iz rimskih časov, vinoreja, živahna kupčija, nižja realna-gimnazija. Radgona, mesto s 2000 lj., vinoreja; Ljutomer, z znanim dobrim vinom; Ormuž, malo mestice; Rogatec, kislavoda; Konjice in Slovenska Bistrica z dobrim vinom; Slovenski Gradec; Celje, (4200 lj.), staro rimsko mesto na Savinji, gimnazija, meščanska šola. Laško, Doberna in Rimske toplice s toplicami; Brežice, kupčija z vinom. V Hrastniku in Terbovljah se dobiva dosta premoga.

22. Vojvodstvo Koroško.

188 kvadr. (104 □ miriam.) in 336.000 ljudi.

Koroška dežela je večjidel gorata dežela z dolgimi dolinami. Take doline so: dravska, kerška, labodska, ziljska, gorenja-belska, jezerska. Okoli glavnega mesta je razširjena celovška ravnina. Na severji so visoke Ture (Veliki zvonar 12.018' = 3400 m.) in koroško-štajerske ali dravsko-murske Alpe (Svinska planina (Saualpe) 6550' = 2070 m., Golovec (Koralpe) 6760' = 2137). Na jugu so karnske in goratanske Alpe (Obir 2131 m.). V teh Alpah so prelazi: Pontabla, Predel, Podkoren, Ljubelj. Med Ziljo in Dravo so ziljske Alpe (Dobrač pri Beljaku 6814' = 2154 m.) Najpoglavitnija reka na Koroškem je Drava, ki priteče pri Gorenjem-Drauburgu v deželo, iz dežele pa odtaka pri Dolenjem-Drauburgu. Njeni dotoki na levem bregu so: Gorenja Bela, Jezernica, Kerka z Glano, in Labodnica; na desnem bregu pa: Zila z Zilico, Kapelska Bela in Meža.

Imenitnija jezera so: belo, milstatsko, osojansko in verbsko ali celovško jezero.

Koroška ima merzlo ali vsaj hladno podnebje, to velja zlasti za gorenje Koroško; jug, zlasti labodska dolina je nekoliko toplejši.

Za poljedelstvo, zlasti za žito Koroška ni prav ugodna dežela. Pridela se pa veliko lepega prediva in po vsej deželi je mnogo gozdov, ki dajejo za kupčijo dosta dobrega lesa.

Živinoreja je v dobrem stanu, zlasti pa se odlikujejo koroške (jezerske) ovce.

Največ ljudi pa živi rudarija in kovinska obertnija. Napravi se namreč veliko surovega železa in koplje se premog; svinca pa daje na Avstrijskem največ Koroška. Razen srednjih šol v Celovcu in Beljaku je na Koroškem kacic 350 ljudskih šol. Po narodnosti je skoro 130.000 Slovencev, drugi so Nemci. Okrajnih glavarstev je na Koroškem 7.

1. Celovec na Glani (15.200 lj.) je glavno deželno mesto z gimnazijo in realko ter mnogimi drugimi učilnicami. Družba sv. Mohora.

Sedež kerškega knezoškofa. Mesto je na lepi ravnini z izgledom na gore ob vseh straneh, mesto je po kanalu v zvezi z verbovskim jezerom. V okolici celovski je Gospo-svetsko polje z ostanki starorimskega mesta in vojvodskim stolom, t. j. kamenitim sedežem s staroslovenskim napisom; na tem sedežu je svoje dni koroški vojvoda, sprejemši prisego zvestobe v Kernskem gradu, navadno delil fevde (posestva).

Beljak (4500 lj.) staro mesto na Dravi, realna gimnazija, znamenita tergovina in obertnija. Plajberg, največji svinčeni rudnik v Avstriji; v Prevaljih in Lipici velike izdelovalnice železa; Št. Vid (3000 lj.) ima velike zaloge koroškega železa. Št. Pavel z benediktinsko opatijo, z nižjo gimnazijo; Velikovec (1600 lj.) znameniti sejmi; Hüttenberg, bogati železniki; Breze (3700 lj.) in Kerka z lepimi cerkvami; v gorenje-belski dolini je največji kraj Gorenja Belana (5700 lj.) V tej dolini je sv. Križ, znana postaja pod Velikim zvonarjem. Feldkirchen (5300 lj.); Špital in Terbiš imata fužine. V Borovljah se izdelujejo puške in razna jeklenina.

23 Vojvodstvo Kranjsko.

180 kvadr. milj (100 □ miriam.) in 463.000 lj.

Kranjska dežela je večjidel gorata dežela. Na severji so julske ali bohinjske Alpe (Mangart 8462' = 2675 m.), Triglav (9036' = 2865 m.) in Črna perst. Na koroški in nekoliko na štajerski meji so Karavanke (Stol 6750' = 2230 m.), Storžec 6700' = 2120 m.) in kamniške planine (Grintovec 8100' = 2530 m.). Na Dolenjskem je najvišji veršac Kum 3849' = 1217 m. Na Notranjskem, t. j. na južno-zahodni strani je Kras, t. j. nekoliko obraščena, a večjidel golo višavje brez odpertih dolin (Hrušica; Nanos in Snežnik sta najvišja verha na Notranjskem). Na dolenjski strani so Górnjanci večje pogorstvo.

Kranjska je po naravi ločena v tri dele: Gorenjsko, (severni del okoli Save med juskimi Alpami in Karavankami), Dolenjsko (južno-vzhodni del med Savo in Kulpo) in Notranjsko, to je zahodni del, namreč Kraševina z vipavsko dolino in idrijskimi doli.

Perva reka na Kranjskem je Sava, ki se pri Radoljici steka iz podkorenske in bohinjske Save (Savice) ter teče dolgo pot po Kranjskem. Njeni dotoki na desnem bregu so: Sovra, Ljubljanska in Kerka; na levem bregu: teržiška Bistrica, Kokra in kamniška Bistrica.

Med temi je Ljubljanska najimenoitnejša. Daleč na Notranjskem izvira pod imenom Pivka, ki se po kratkem teku v postojnsko jamo izliva. Pri Planini se zopet prikaže izpod zemlje, ter se pod imenom Unca po planinski dolini zvija, a zopet zgine pod zemljo. Pri Verhniki pa zopet izpod zemlje privre in se imenuje Ljubljanska, teče po Ljubljanskem mahovji, skozi Ljubljano in se pri Zalogu v Savo izteka. Idrijska in Vipava se iztekate v Sočo. Kranjska ima mnogo lepih jezer, n. pr. na Gorenjskem blizo virov Save bohinjsko, koren-

sko in prekrasno blejsko jezero. Na Notranjskem je znano cerkniško jezero, ki nekaterikrat po leti popolnem usahne.

Podnebje je na Kranjskem različno, po gorah hladno, po dolinah nekoliko topleje. Na Notranjskem piha zlasti po zimi viharna burja.

Kranjce redi nekoliko poljedelstvo, nekoliko živinoreja, dasi ni niti prvo, niti druga ne zadostuje. Radi tega se mora žito iz tujih dežel, zlasti iz Banata uvaževati; živinoreja bi se tudi na višjo stopinjo povzdigniti morala. Izmed kopianin se dobiva največ živega srebra (v Idriji), koplje se tudi premog (v Zagorji na Dol.), nekaj železa na Gorenjskem itd.

Obertnija se po malem razvija, velikih fabrik ni.

Za duševno izbraženost skerbé srednje šole, 5 v vsej deželi, in kacic 240 ljudskih šol, kar je dosta premalo.

Prebivalstvo je slovenske narodnosti, samo kacic 20.000 je Nemcev (Kočevarjev). Sedaj šteje dežela 11 okrajnih glavarstev.

Ljubljana (24.000 lj.) na Ljublanici, na mestu rimske Emone, ima gimnazijo, realko, učiteljsiše in več drugih šol; slovenska Matica, knjižnica, muzej, mnogo društev. Fabrika za prejo bombaža, pivovarna, nova tobakarnica. V okolici je ljubljansko mahovje (močvirje), ki daja mnogo šote, in od katerega je uže polovica posušenega.

Druga mesta na Gorenjskem so:

Kranj (2200 lj.), nižja realna gimnazija, živahna obertnija in trgovina. Škofjaloka (2300 lj.), nekdanje posestvo brizinskih škofov. Teržič (2000 lj.), obertnija z železom. Radolica, Kamnik, Bistrica, Sava, Javornik, Železniki, Kropa in Kamnagorica imajo fužine.

Na Dolenjskem: Novomesto (Rudolfovo 2000 lj.), na Kerki, realna gimnazija, okrožna sodnija. V bližnjih Toplicah so rudninske toplice. Kostanjevica; Kerško in Metlika vinska kraja. Kočevje in okolica imata nemške naselnike. Ribnica, kupčijo z lesnino (rešeti).

Na Notranjskem: Postojna (1500 lj.), sloveča podzemeljska jama. Cirknica z znamenitim jezerom. Ipava ima toplo podnebje, sadje- in vinoreja. Idrija (4000 lj.) s slovečim rudnikom živega srebra.

24. Primorsko

t. j. poknežena grofija goriška in gradiška, mejna grofija isterska in teržaško mesto z okolico.

145 □ milj (80 □ miriam.) in 584.000 lj.

Primorsko je skoro povsodi hribovita in visoka planota, samo okoli daljnje Soče so doline. Na severju so južne alpe niške Alpe (Čanin 7200' = 2275 m., Kern 7100' = 2245 m.) Na južni strani Idrije se začinja Kras s Ternovskim gozdom (Merzavec 4448' = 1406 m.) Pravi Kras se začinja šele za vipavsko dolino in se pod imenom Čičarije do Reke razteguje. Ta enolična skalnata planota je po večjem gola in ima malo rastlin. Razderto kamenje, ki jo pokriva, poserkava vso vodo v se in nima niti rek, ne potokov, ne studencev. Večkrat pa tod huda burja brije.

Največja reka je Soča, ki izvira na zahodni strani Triglavu in se v jadransko morje izliva (v terziški zaliv). Na levem bregu sta: Idrija in Ipava. Posebno čudna je Reka, ki z Kranjskega priteka in dalje časa pod zemljo teče. V Istri je samo nekaj potokov.

Podnebje je različno, po goratih krajih merzlo, zlasti po zimi kedar burja brije, po leti pa je vroče. Ob dolnji Soči in ob morskem obrežju je pa mehko podnebje južne Evrope.

Poljedelstvo ne more biti posebno razvito, ker je ob Soči le ozka dolina, ki ne more veliko žita dajati. Kras ima pa uže tako skalnat in plitev svet, kateremu navadno tudi moče primanjkuje. Na gorenjem Goriškem je še precej gozda (Terovski gozd). V goriški okolici pridela se še precej sadja in vina, vendar bi bilo še boljšega napredka v vinarstvu in sadjarji želeti. Ob morskem obrežju v Istri raste oljka, ki daja olja več, nego za domače potrebe.

Z govedarstvom se pečajo na zgornjem Goriškem, ovac imajo pa tudi v Istri dovolj. Po vsem Primorskem, zlasti okoli Gorice in pod Gorico se tudi svilarstvo v novejem času še dovolj razširjuje. Ob morskem obrežju se pečajo tudi z ribštvom.

Na Primorskem se nikakoršnih kovin ne dobiva. V Istri pa delajo v solinah pri Koprju in Piranu morsko sol.

Obertnosti na Primorskem razen Tersta in Gorice ni posebne. V Gorici in Terstu je več fabrik, v poslednjem mestu, in sploh ob morji se delajo ladije.

Kupčija je v Terstu in Gorici prav živahna; Terst je kupčijsko mesto najmanj za polovico našega cesarstva. Šolstvo, zlasti ljudsko šolstvo je na Primorskem slabo, to velja posebno za Istro in gorenje Goriško. V Terstu, Gorici, Koprju, Piranu in Pazinu so srednje šole.

Na Primorskem je $\frac{3}{5}$ Slovanov, in sicer Slovencev 250.000 na Goriškem (razen Furlanije ob dolnji Soči) in zgornji Istri, drugi so Serbo-Hrvatje. $\frac{2}{5}$ je pa Italijanov (Furlanov) in nekaj malo Nemcev. Po vsem Primorskem je 10 okrajnih glavarstev.

1. Terst (93.000, z okolico 123.000 lj.) je glavno mesto vsega Primorja. Novo mesto je posebno lepo zidano in ima mnogo lepih poslopij, staro ima ozke in neredne ulice. Družba avstrijskega Lloydja ima veliko parobrodarstvo, njene ladije plavajo skoro po vseh morjih. Ne daleč od mesta ob morskem bregu je Miramare, prekrasni grad pok. meh. cesarja F. Maksimilijana.

2. Na Goriškem: Gorica (16.800 lj.), prijetno mesto s prelepo okolico blizu Soče. Ima, kakor Terst višo gimnazijo in realko, učiteljske, kmetijsko šolo itd. V bližnjih Stražicah so velike fabrike. Gradišče ima ostro ječo za hudodelnike. Oglej (Aquilea), sedaj mala vas, nekdanje veliko mesto, poderto od Hunov. Kormin (4680 lj.) s svilorejo. Ajdovščina z veliko prejničo in barvarnico. Tolmin je središče gorenjega Goriškega. Bovec blizu koroške meje. Kanal, terg.

3. V Istri: Pazin (3600 lj.) glavno mesto. Koper in Piran, morske soline; Rovinj (12.000 lj.) ribštvo; Poreč (3000 lj.), sedež škofa

in deželnega zбора. Pulj (26.000 lj.) z največjo luko za avstrijsko vojno ladijevje; ostaline rimske. Kvarnerski otoki pri Istri: Lošinj, Cres, Kerk.

25. Poknežena grofija Tirolska.

533 kvadr. milj (293 □ miriam.) in 885.000 lj.

Tirolska je po vsem alpinska dežela, najvišje gore v našem cesarstvu so v tej deželi. Pervotne Alpe stopajo na levem bregu Ine v deželo in segajo do Laudecka, na severozahodni strani je pogorstvo z imenom Rhaetikon na švajcarski meji; na levem bregu Ine pa so druga pogorstva, ledeni Oetzthalerji (Wildspitze 11947' = 3776 m.) in Stubajerji; onkraj prelaza Brennerja so visoke Ture (veliki Venediger 11622' = 3647 m.) Na jugu visokih Tur je gorovje Antholcer, Deferegger in na vzhodu Hochschober (10.250'). Severne apneniške Alpe se začenjajo pri Bludenz-u in se proti severovzhodu pod imenom Algauerske Alpe raztegujejo (Sollstein 9100' = 2540 m.).

Južne apneniške Alpe delajo po večem južno tirolsko mejo (Ortles 12390' = 3916 m.). Adiža je loči v dvojno pogorje; vzhodne tridentinske gore (Marmolade 10.758') se nadaljujejo v karnskih Alpah. Posamezne pokrajine se imenujejo po dolinah: inska, bistriška, adička in renska dolina.

Največji zaslužek daje živinoreja, v jugu tudi vinoreja in svilarstvo. Na Predarelskem je tudi dovolj obetnije. Prebivalci so po večem Nemci, na južnem Tirolskem tudi Italijani, med njimi nekaj Ladincev.

Inšpruk (17.000 lj.), glavno mesto, univerza, cesarski grad, spominek Andreja Hofer-ja; Hall (5000 lj.) staro mesto s solinami; Kufstein, mala terdnjava.

Briksen (4000 lj.), sedež škofa, na severju Franzensfeste; v Bistri dolini so Brunneck in Lienz. Botzen (9200 lj.), živa kupčija, južno obnebe, zori uže južno sadje. Meran (3000 lj.) z izvrstnim sadjem in vinom, zimsko bivališče mnogih tujcev iz severnih dežel.

Trident (17.000 lj.), sedež knezoškofa, glavno mesto laških Tirolov; Arko in Riva (5000 lj.) z izvrstno svilorejo in olvnimi vertovi. Roveredo (9000 lj.) velika kupčija s svilo.

Bregenz, (4000 lj.), mesto ob bodenskem jezeru; Feldkirch (3000 lj.); Bludenz prejnice bombaža; v okolici je izvrstna živinoreja.

Ob Reni je kneževina Lichtenstein s 3 kvadratnimi miljami in 8000 ljudmi.

26. Kraljestvo Dalmatinsko.

332 □ milj (128 □ miriam.) in 469.000 ljudi.

Zemlja dalmatinska je s svojimi otoki vred Kraševina. Na severju ob vojaški granici so gore Velebit, na bosniški meji dinarske gore. Vzhodno od Špleta je Mosorsko gorovje. Tla so po Dalmaciji razpokana, z mnogimi luknjami

in vdertinami. Vode ima dežela malo, male reke se po kratkem teku iztekajo v morje, ki ima mnogo luk in pristanišč. Posebni dalmatinski izdelki so morska sol, vino, olje, ribe in ovce. Ljudstvo je po večem serbsko-hervatske narodnosti, po primorskih mestih so raztreseni tudi Italijani.

Zader (10.000 lj.), glavno mesto, terdnjava, sedež katoliškega nadškofa in gerškega škofa za Dalmacijo in Istro. Šebenik (6000 lj.), terdnjava, sedež škofa. Šplet (16.000 lj.), sedež škofa, živahna kupčija. Dubrovnik (6000 lj.), terdnjava, sedež škofa, nekdanja republika. Kotor je v kotu čudno zavitega zaliva, sedež škofa. Med otoki je Brač največji in najrodovitnejši, Vis ima izverstno luko.

27. Kraljestvo Česko.

944 kvadr. m. (520 □ miriam.) in 5,140,000 ljudi.

Česko je ob treh straneh z gorami obdano. Na južno-zahodni strani je Česki les (Polken 4350' = 1376 m.), na severo-zahodu so Rudne gore (Klinova gora 4000' = 1275 m.), na severji so Lužiške gore, Sudeti in Izerske gore, Kerkonoši (Snežka, Schneekoppe 5000' = 1600 m.) in Kladške gore.

Sredina česke dežele je valovita ravnina, v 3 širokih gredeh razprosterta. Ta stopnjevina je na jugu najvišja, na severju pa najnižja, razorana je pa po precej globokih dolinah ob Labi, Veltavi in Ogri.

Južna stopnjevina je v zvezi s českim lesom. Srednja stopnjevina je ob reki Veltavi, in ima na zahodni strani Berde, na izhodni pa moravske višave. V severni stopnjevini so Topelske gore in Sredogorje (Milešovka 2640' = 835 m.). Sredi dežele teče Veltava z mnogimi stranskimi rekami (glej stran 24). Česka dežela ima mnogo rudnin, premoga, grafit, srebra, granata; kuhinjske soli pa nima. Na severnem Českem se prideluje mnogo sadja in hmelja. Gledé obertnije, gledé izdelovanja platna, sukna, bombaža, steklovine, sladkorja je Česka prva med avstrijskimi deželami. Kupčijo in promet prav zelo pospešuje mnogo cest in veliko železnic.

Po sredini dežele bivajo Čehi, ob mejah, zlasti na severji in severo-zahodni strani so Nemci. Poleg tega je kacic 90.000 judov v deželi.

1. Mesta sredi dežele: Praga (158.000 lj.), glavno mesto na Veltavi, ki slovi po svojej lepej legi, po svojih starih in lepih poslopih skoro najbolj. Mesto ima več delov in predmestij. Univerza, tehnika, sedež nadškofa. Na lopem mostu čez Veltavo spominek sv. Janeza Nepomuka. Na Českem je še 370 mest, ki so pa vsa dovolj manjša od glavnega. Pribram (9300 lj.), imenitni rudnik za srebro: Kladno (11.200 lj.).

2. Na severji: Litomerice (10.000 lj.), sedež škofa, nemško mesto na Labi, na nasprotni strani reke terdnjava Teresienstadt. Toplice (10.000 lj.), imenitne kopeli. Aussig (11.000 lj.), vinoreja, fabrike. Česká Lipa (7500 lj.), veliko obertnijstvo. Warnsdorf (14.900 lj.), Rumburg (9000 lj.), s fabrikami za bombaževino. Mlada Boleslav (Jungbunz-

lav) (9700 lj.) s katunsko tiskarnico. Liberec (Reichenberg 23.000 lj.), največje obertnijsko mesto za sukno, pavolo in drugo blago. Jičín (7000 lj.), z lepim gradom in cerkvijo. Trutnov (7004 lj.), središče platnarstva v Kerkonosih.

3. Na vzhodu: Kraljevi gradec (5500 lj.), terdnjava, sedež škofa; Jožefov, terdnjava; Kraljevi dvor (6200 lj.); Brovnov; izdelovanje sukna. Rihnov, predilnice na volno. Hrudim (11.200 lj.), sejmi konjski. Pardubice (8200 lj.). Litomišiel (10.000 lj.). Časlav (5000 lj.), tovarne. Kutna gora (12.700 lj.). Kolin (7500 lj. s tovarnami.

4. Na jugu: Tabor (8000 lj.); Budejovice (18.000 lj.), sedež škofa; Krumlov (7000 lj.); Pisek (9200 lj.).

5. Na zahodu: Pelzenj (24.000 lj.), premog, sloveče pivo. Rokicani in Klatovi (8100 lj.), veliko suknarstvo. Karlovevari, Marijanske in Frančiškove kopeli, toplice sloveče. Jahimov (6500 lj.), staro rudarsko mesto. Žatec, središče českega hmeljarstva. Homotov (7000 lj.), Most (Brüks 6300 lj.).

28. Mejna grofija Moravska.

404 kvadr. milj (222 □ miriam.) in 2,017.000 ljudi.

Moravsko oklepajo večje višine ob treh straneh. Na avstrijsko-česki meji se začenja široka česko-moravska planota, ki se vleče na česko-moravski meji do virov Morave. Med Moravo in Odro so Sudeti, ki pod imenom Jeseniki do šlezke meje segaja. Ob virih Odre so Oderske gore. Karpati so na vzhodni strani Moravske, katero deželo ločijo od Ogerskega.

Med ravninami je znamenita Hana med Olomucom in Napajedeljnom, ki se po velikosti in rodovitnosti svoji odlikuje.

Dežela ima dovolj raznih prirodnin in izdelkov. Velika premoga se koplje v Moravski Ostravi in Gaji, v Hani se prideluje mnogo žita; reja ovac in gosi, obertnija s platnom, volno, bombažem in sladkorjem. — To so pglavitni zaslužki na Moravskem.

Stanovalci so po večini Čehi; Nemci bivajo ob meji avstrijski in šlezki in sem ter tje po mestih. Na Moravskem je tudi 50.000 judov.

1. Mesta na zahodni strani: Berno (74.000 lj.), med rekama Švarcava in Svitava, glavno mesto, sedež škofa, tehnika; prvo fabriško mesto za sukno in volnato blago. Moravska Trebova (5000 lj.) in Svitava (5000 lj.) s platnarstvom. Blansko in Hamri (Adamsthal), bogati železniki. Tu blizo je Sloupska jama z globokim brezdnom Mačoha. Znojmo (10.400 lj.), vinoreja. Mikulov (7100 lj.) veliko judov, v okolici vinoreja. Iglava (20.000 lj.), suknarstvo, fabrika za tabak, žitna kupčija. Trebič (8000 lj.) in Mezerečje (5000 lj.) živahna obertnija.

2. Na vzhodu: Olomuc (16.000 lj.), največja terdnjava v cesarstvu, sedež nadškofa, trgovina z živino in žitom. Prerov (7000 lj.), važna železniška postaja. Prostejov (15.700 lj.), z razvito obertnijo pertenine. Šumberk (Schönberg 7300 lj.). Sternberg (14.000 lj.), središče moravske industrije za pertenino in bombaževino. Hradišče v prav rodovitnem kraju z vino- in sadjerejo ter poljedelstvom. Ogerski Brod, nekdanj terdnjava. Kromeriž (9000 lj.), z lepim nadškofovim gradom. Lipnik (6000 lj.), Granice (Weisskirchen 7000 lj.), suknarstvo. Novi Jičín (8000 lj.), suknarstvo in izdelovalnice vozov.

29. Vojvodstvo Šlezko.

94 kvadr. milj (51 □ miriam.) in 513.000 ljudi.

Šlezko je večidel gorata dežela. Moravsko-šlezki Sudeti se vlečejo po deželni meji od skrajnega severo-zahoda do jugo-vzhoda in se končuje v Oderskih gorah. V severnih visokih Jesenikih je najvišji veršac Praded (Altvater), v južnem delu so nizki Jeseniki. Vzhodno Šlezijo pokrivajo Karpati. (Lisa gora 4176' = 1320 m.).

Med rudninami se dobiva največ premoga in sicer v Poljski Ostravi. Posebno važno je pridelovanje prediva in reja tenkovolnatih ovac, s tem v zvezi je tudi cvetoča obertnija platnarstva in suknarstva.

Stanovalci v zahodnem delu so Nemci, okoli Opave in po vsem vzhodnem delu so Slovani (Čehi in Poljaki), mesto Tešin in Belsko ste po večjem nemški.

1. Mesta v zahodnem delu: Opava (17.000 lj.), glavno mesto s suknarsko obertnijo, fabrikami za sladkor. Freudenthal (6440 lj.), s slovečim platnarstvom, tako tudi Jägerndorf (6760 lj.), Freiwaldau (5200 lj.).

2. Mesta na vzhodu: Tešin (8500 lj.), razvito obertnijstvo in tergovstvo. Belsko (10.700 lj.). Friedek, Oderberg, mejna ščacija severne dežele.

30. Kraljestvo Galicija in Vladimirijska.

Z velikim vojvodstvom krakovskim.

1426 kvadr. milj (785 □ miriam.) in 5.444.689 ljudi.

Galicija je na jugu gorata, na severji so ravnine (rusko-poljska ravnina). Iz Šlezije derže v deželo Beskidi (zahodni Karpati), ki se do reke Dunajec razprostirajo, kjer je na severni strani Babja gora (5440' = 1720 m.). Med rekama Poprado in Arvo so sredšni Karpati ali Tatragore (Lomniški verh 8330'). Gozdnati Karpati se vlečejo proti jugo-vzhodni strani na meji gališki in ogerski do virov Čeremoša in Bistrice v Bukovini, na severji se razprostirajo vedno nižje do reke Dnester.

Največ vode v deželi se steka v Vislo, vode vzhodnega dela pa odvodijo reke Dnester in Prut v Černo morje.

Med deželnimi prirodninami je v prvi versti kubinjska sol. V najnovejšem času so dobili mnogo virov kamnenega olja (petroleja). Največji zaslužek in privžitek daje poljedelstvo (žito) in živinoreja. (Gališke vole mesarijo v Lipniku, Olomocu in na Dunaji.) Prideluje se tudi konoplje, predivo, tabak itd. Med obertnjijskimi izdelki so večjega obsega žganje in debelo platno.

V zahodnem delu stanujejo Poljaki, v izhodnem pa Rusini. V deželi je tudi $\frac{1}{2}$ milijona judov in nekaj ljudi druge narodnosti.

1. Mesta v zahodni Galiciji: Krakov (50.000 lj.), glavno mesto v tem delu dežele, imenitna terdjavna, sedež škofa, Bijala (6500 lj.) s suknarstvom; Vadovica in Osvetin. Velička (5000 lj.) in Bohnja

(8000 lj.) vëlike solne jame. Tarnov (10.000 lj.), sedež škofa z lepo stolno cerkvijo. Rešov (9000 lj.), živahna obertuija in kupčija, zlasti s ponarejenimi kovinami.

2. Mesta v vzhodni Galiciji: Levov (87.000 lj.), deželno glavno mesto, vsenčelišče, tehnika, sedež trojih škofov (rimskega, gerškega in armenskega); velika kupčija na Rusko in Prusko. Grodek (8000 lj.) kupčija s predivom. Premisl (15.000 lj.), sedež dvojih škofov, rimskega in gerškega, staro mesto. Jaroslav (11.000 lj.) v lepem okraji z živahno kupčijo. Sambor (12.000 lj.), s platnarstvom in kupčijo. Drogobič (12.000 lj.), solne varilnice Strij (10.000 lj.), nekadaj terdnjava. Stanislavov (13.000 lj.) kupčija. Kolomeja (15.000 lj.) veliki sejmi. Tarnopol (18.000 lj.), polovica židov, konjski sejmi. Brodi (24.000 lj.) $\frac{2}{3}$ židov, svobodno teržišče ob ruski meji.

31. Vojvodstvo Bukovinsko.

190 kvadr. milj (104 □ miriam.) in 514.000 lj.

Ta dežela se od severo-vzhoda proti jugo-zahodu polagoma vzdiguje do Karpatov. Reke tekó proti jugo-vzhodu. Zemlja rodi ječmen, oves, koruzo; živinoreja in čebeloreja ste še precejšnji. Rudnistvo daje nekaj soli in železa. Prebivalci se ločijo po jeziku v Rusine, Rumune, Poljake, Nemce, Madžare, Slovake in Armence.

Černovice (34.000 lj.) glavno mesto, sedež gerškega škofa; novo vseučelišče. Seret (6000 lj.), staro mesto z velikimi konjskimi sejmi. Radavec (9000 lj.), velika cesarska žrebčarija. Sučava (6000 lj.), nekadaj glavno mesto Bukovine. Sadagora, večji volovski sejmi.

B. Dežele ogerske krone.

32. Ogersko.

3895 kvadr. milj (2145 □ miriam.) in 11.188.600 ljudi, s pripadlim delom vojaške granice s 198 $\frac{1}{2}$ kvadr. miljami in 341.000 ljudmi ima skupaj 4094 kvadr. milj in 11.530.000 ljudi.

Ogersko je večjidel nižava, dasi je tudi nekaj višavja. Med Moravo in Vago se vlečejo od Požuna proti severo-vzhodu mali Karpati, k tim stopajo ob moravski meji moravski Karpati, na virih Bečve so Beskidi. Med Arvo in Poprado je visoka Tatra. Na jugu teh gor je ogersko gorovje in sicer liptovske in fatre gore med Vago in Grano, Niterske gore med Vago in Nitro, potem ogerske rudne gore, ostrovske gore, novogradski hribi. Med Rabo in Blatnim jezerom onkraj Dónave je Bakonjski les. Med Hernadom in Bodrogom so vinski tokajski hribi. Visoka Tatra se imenuje pri svojem nadaljevanji vzhodni Beskidi. Na zahodu Ogerskega so razrastki Alp — Litavske gore.

K ogerski nižavi spada ravnina na levem bregu Morave, en del dunajske kotline, mala ogerska ravnina med litavskimi gorami in bakonjskim gozdom z dvema velikima donavskima otokoma, — velika ogerska ravnina, ki obsega polovico deželo, in nižavje ob Savi. V severnem, goratem delu dežele se dobiva mnogo zlata, srebra in kamnene soli, v ravnini ob Tisi soliter, soda in žito, ob hribih raste tu izverstno

vino. Razen tega je omeniti konoplja, tobaka, turškega popra (paprike), velikih čred ovac in svinj in velikih čred na pol divjih konj na ogerskih pustah, to je na velikih pustih pašnikih.

Po rodu in jeziku je na Ogerskem skoro polovico Madžarov, na severji so Slovaki, na severo-izhodu Rusini, na vzhodu Rumuni, na jugu Serbi in Hervati, na zahodu ob štajerski meji Slovenci. Okoli 1,300.000 je Nemcev, po deželi raztreseno naseljenih, razen teh tudi nad 400.000 judov in nad 70.000 Ciganov.

Navadno se razdeljuje dežela na 4 okrožja ali deželne dele, ki se z ozirom na lego glavnega mesta Pešte na levem bregu Donave imenujejo z besedami „tostran“ in „onstran“ Donave in Tise. Vsa dežela se razun tega na 49 županij (komitatov) in 5 svobodnih okrajin razdeljuje.

1. Okrožje tostran Donave:

Pešta (200.000 lj.), glavno mesto, vseučilišče. Velikanski most na verige je napeljan čez Donavo v Budo (Ofen, 55.000) in v ravni čerti naprej je dolg tunel (rov) pod budinsko terdnjavo napeljan in veže vzhodni del mesta z zahodnim. Na terdnjavi je kraljevi grad. Tehnika, toplice. Zahodno od mesta so znane budinske vinske gorice. Na severni strani je stari Buda. Vacov (13.000 lj.), sedež škofa. Kečkemet (42.000 lj.), sredi kečkemetske goljave. Kaloča (16.000 lj.), sedež nadškofa. Sčavnica (Šemnic, 14.000 lj.), zlato- in srebrokopi. Ostrogon ali Gran (13.000 lj.), sedež pervega ogerskega škofa, t. j. prvostolnika ogerskega kraljestva. Nitra (10.000 lj.), sedež škofa. Kremnica, zlato- in srebrokopi. Požun (45.000 lj.), s fabrikami in kupčijo. Ternova (10.000 lj.), vinoterzstvo. Trenčin (4000 lj.), v okolici toplice. Zombor (24.000 lj.). Sobotica (Teresienstadt), kupčija s konji. Novi sad (16.000 lj.), živahna kupčija.

2. Okrožje onstran Donave:

Mošonj (Wieselburg), kupčija z žitom. Sopronj (21.000 lj.), vino-reja, trgovina. Rab (20.000 lj.), sedež škofa, promet na ladijah. Komarno (12.000 lj.), najmočnejša terdnjava v monarhiji. Stolni Belgrad (23.000 lj.), sedež škofa, nekdanje glavno mesto ogersko. Velika Kaniža (12.000 lj.), žitna kupčija. Vešprim (12.000 lj.), sedež škofa. Szekszard (10.000 lj.), dobra črna vina. Pečuh (24.000 lj.), sedež škofa, v okolici velik premogokop. Mohač (12.000 lj.), znan po kervavi bitki s Turki leta 1526 in 1687. St. Gothard, pobitje Turkov l. 1664.

3. Okrožje tostran Tise:

Levoč (7000 lj.). Jager (20.000 lj.), bogata nadškofija, lepa stolna cerkev; v okolici izverstna vina. Solnok (14.000 lj.), zaloga soli. Košice (17.000 lj.), sedež škofa. Tokaj, sloveče tokajsko vino.

4. Okrožje onstran Tise:

Siget z veliko zalogo soli. Szathmar-Nemeti (15.000 lj.), sedež škofa. Nadbana, zlato- in srebrokopi. Veliki Varadin (24.000 lj.), sedež rimskega in gerškega škofa. Debrečin (45.000 lj.), sami Madžari, ki so večinoma miljarji (žajfarji), črevljarji in remenarji. Segedin (70.000 lj.), ladijedilnice in živahna kupčija. Hod-Meze-Vasarheli (49.000 lj.), pridelovanje tobaka. Arad (32.000 lj.), terdnjava. Temešvar (32.000 lj.), sedež škofa, terdnjava. Veliki kraji so: Veršac, Velik Bečkeret, Velika Kikinda.

V prejšnji vojaški granici: Pančova (13.000 lj.), Bela cerkev, Mehadia, Herkulove toplice. Oršova, terdnjava ob Donavi.

33. Velika kneževina Erdeljska.

998 kvadr. milj (549 kvadr. miriam.) in 2,115.000 ljudi.

Erdeljsko je ob vseh straneh z gorami obdano. Karpati preprezajo deželo s svojimi razrastki na vse strani. Na zahodu so erdeljske rudogore. Najvišja gora na Erdeljskem je Negvi (8046' = 2543 m.).

Rudnistvo je na Erdeljskem prav bogato; zlasti je mnogo zlata, srebra in soli; mnogo se pridela konoplja, tabaka, koruze in vina; precejšnja je reja bivolov, ovac in konj.

Med prebivalci je največ Rumunov, potem Madžarov in Nemcev, Ciganov, judov in Armencev.

Kološ (26.000 lj.), Maroš-Ujvar, veliki solnati rudnik. Zalatna, Abrudbanja in Vöröspatak s zlato- in srebrorudniki. Bistrica, živahna kupčija. Maroš-Vasarhely (12.000 lj.), pridelovanje tabaká in vina. Braševo (28.000 lj.), prvo erdeljsko fabriško in kupčijsko mesto. Sibinj (20.000 lj.), v lepem kraju, sedeš gerškega nadškofa.

34. Ogersko Primorje.

$\frac{1}{2}$ kvadratne milje in 18.000 ljudi.

To je mesto Reka s svojo okolico.

Reka na kvarnerskem zalivu ima 15.000 ljudi.

35. Kraljestvo Hervatsko in Slavonsko.

420 $\frac{1}{2}$ kvadr. milj (229 □ miriam.) in 1,163.000 ljudi. K temu prejšnja hervatsko-slavonsko vojaška granica s 369 kvadr. milj in 696 000 lj., skupaj 789 $\frac{1}{2}$ kvadr. milj in 1,864.000 ljudi.

Hervatske gore so izrastki Alp. V hervatskem Primorji je Kras. Na južno-vzhodni kranjski meji so Uskoki (Gorjanci), na štajerski meji so Maceljske gore, ki se dalje proti vzhodu vlečejo. Na severji od Zagreba so Slemske gore, na jugovzhodu Moslovina.

Hervatska izdeluje mnogo srednjega vina, Slavonija pa mnogo žita in sliyovice in ima najlepše brastove gozde s svinjskimi čedami.

Deželni zbor zboruje v Zagrebu in pošilja nekaj poslancev v ogerski državni zbor. Razdeljuje se dežela v 7 županij.

Zagreb (24.000 lj.), deželno glavno mesto, sedež nadškofa, živa kupčija z žitom. Karlovec, terdnjava. Sisek na Savi, kupčija z žitom. Varaždin (10.000 lj.), vinstvo. Krapina in Toplice, dobro obiskovane toplice. Osek (17.000 lj.), terdnjava. Požega in Vukovar, kupčija z vinom in tabakom. Djakovar, sedež škofa.

36. Vojaška krajina

se je v 15. stoletji začela in je bila ozek kos zemlje, ki je od jadranskega morja do Erdeljskega segal in sicer en del med Hervatskim in Slavonijo, drugi med Hervatskim in Kranjskim. V zahodnem delu so gore Velebič in Kapela, dežela je po vsem Kraševina z majhnimi potoki, ki se po kratkem toku pod

zemljo zgubljevajo. V vzhodnem delu ob Savi, Donavi in Tisi je veliko močvirje.

Prebivalci zahodnega dela so Hervati, vzhodnega pa Serbi, Rumuni, nemški in drugi naselniki. Uprava je bila pred vojaška, kajti vsa krajina je bila na 14 regimentov (polkovinije) razdeljena. Leta 1873. se je pa ta vojaška uprava opustila in krajina se je deloma pod ogersko in hervatsko civilno vlado postavila.

Važnejši kraji so: Bag, svobodno pristanišče; Senj, sedež škofijski; Otočac; Glina; Ogulin; Petrinja; Belovar; Sv. Juri; Nova Gradiška; Brod; Petrovaradin, močna terdnjava; Karlovci, sedež pravoslavnega patriarha; Zemun (10.000 lj.), terdnjava.

Nemško cesarstvo.

9812 kvadr. milj (5403 miriam.) in 41,200.000 lj.

37. Tla.

Na južni meji Nemčije se vzdigujejo še Alpe in sicer alpske, bavarske in salzburške Alpe. Na severji do severo-nemške nižine se vzdiguje nemško sredogorje, ki je deloma valovito, deloma po prevlečeno z goratimi grebeni. Tu sem spadajo: 1. Česko gorovje in sicer: česki in bavarski les, Smrečje gore, Krušne gore, Dečinske gore, Lužiško gorovje, Kerконоši in Kladске gore. 2. Švabsko-bavarsko gorovje: Rauhe Alp, Frankovsko višavje, Steigerwald, Frankovska Jura od Nördlingen do Smrečjih gor. 3. Gornje rensko gorovje: Černi les, Odenwald, Špesart, na levem renskem bregu: Vogesi in Hard. 4. Doljno-rensko gorovje: Hundsrück, Taurus, Eifel in visoka Venn, Westerwald, Sedmogore in Sauerland. 5. Hesko gorovje: Rhönske gore, Ptičji verh, Jastrebov les. 6. Durinski les: Franski in Durinski les. 7. Harz, Weserske gore in Teutoburgski les.

Iz severo-nemške nižine se vzdigujejo dolge planjave:

Lüneburgska goljava, uralsko-baltiška planjava, meklenburška, pomerska in izhodno-pruska ravnina.

Reke: Donava s stranskimi rekami Mila, Naba in Rezna na levem; Illera, Lech, Izara in Ina na desnem bregu.

Rena z pritoki na pravem bregu:

Nekar, Majna, Lana, Rura, Lipa; na levem bregu: Ara, Mosela, Mesa. Emža s Haso. Vesera se sklada iz prvotnih rek Viravo in Fuldo, pritok na pravem bregu je Alera. Laba pobira na pravem bregu černo Halstro in Havolo. Idra je po kanalu z Izhodnim morjem v zvezi. Odra sprejema na levem bregu: Opavo, Kladsko Niso, Bobravo, Gorličko Niso; na pravem: Varto.

Nemško cesarstvo se sklada iz južno-nemških in severo-nemških držav in izneposrednje državne dežele

Elzacije in Lotaringe, ki so vse pod vodstvom Pruske, katere države kralj si je za se in za svoje potomce ime nemškega cesarja pridjal.

A. Južno Nemško.

38. Kraljestvo Bavarsko.

1378 kvadr. milj (759 □ miriam.) in 4,850.000 ljudi.

Bavarsko je iz dveh ločenih delov. Poljedelstvo in živinoreja dajeta največji zaslužek; dobro znane so bavarske pivovarne. Cela dežela razdeljuje se na 8 okrožij.

1. Okrožje Gorenje-Bavarsko: Mnihov (175.000 lj.), glavno mesto, vseučilišče, središče nemške malarije; Reichenhall, Berchtesgaden in Rosenheim, soline. Ingolstadt (15.000 lj.), terdnjava na Donavi.

2. Okrožje Dolenje-Bavarsko: Landshut (15.000 lj.); Pasov (14.000 lj.), na ostrogu med Donavo in Ino; Straubink (11.000 lj.).

3. Okrožje Gorenje-Falsko in Režno: Režno (30.000 lj.), staro mesto — dve uri proti vzhodu je Walhalla, častni tempelj za odlične Nemce; Amberg (12.000 lj.).

4. Okrožje Gornje-Fransko: Bayreuth (20.000 lj.). Bamberg (26.000 lj.) živahna kupčija. Hof (15.000 lj.).

5. Okrožje Srednje-Fransko: Ansbach (13.000 lj.); Eichstädt (7000 lj.); Schwabach (7000 lj.); Nürnberg (Norimberg), staro mesto nemškega cesarstva; mesto mnogih iznajdeb; Fürth (24.000), tovarniško mesto; Erlangen (12.000 lj.), protestanska univerza.

6. Okrožje Dolenje-Fransko z Aschaffenburgom: Würzburg (42.000 lj.), univerza, izverstno vino; Schweinfurt (10.000 lj.), fabrike za barve; Kissingen, sloveče toplice; Aschaffenburg (10.000 lj.).

7. Okrožje Švabsko in Neuburg: Augsburg (51.000 lj.), staro mesto; južno od tukaj polje ob Lechi; Nördlingen (7000 lj.); Kempten (11.000 lj.); Lindau, na otoku v Badenskem jezeru.

8. Okrožje Falsko s posebuo vino- in tobakorejo. Špeyer (15.000 lj.), z lepim domom, v katerem osmero nemških cesarjev počiva. Germersheim in Landau, terdnjave; Kaiserslautern (18.000 lj.).

39. Kraljestvo Virtemberško.

354 kvadr. milj (195 □ miriam.) in 1,818.000 ljudi.

Južni del dežele je planina Gorenja-Švabska, severni del na reki Tauber se znižuje v frankovsko ravnino, zahodni del se vleče proti Črnemu lesu, sredina dežele pa spada k porečju Nekar. Kmetijstvo in obertnijstvo ste v dobrem stanji, v Nekarski dolini raste tudi vino. Dežela ima na vse strani dobre ceste. Razdeljuje se na 4 okrožja.

1. Okrožje Nekarsko: Stuttgart (92.000 lj.), glavno mesto v lepi dolini z vinsko okolico; središče nemškega knjigoteržstva — 1 uro proti jugu je sloveča kmetijska šola Hohenheim. Kannstadt (8000 lj.); Esslingen (18.000 lj.), važno fabriško mesto, Ludwigsburg (18.000 lj.); Heilbrön (18.000 lj.); Marbach, rojstni kraj pesniku Schiller-ja.

2. Okrožje Jagst: Ellwangen (4000 lj.); Schwabisch-Hall (7500 lj.), staro mesto nemškega cesarstva.

3. Okrožje donavsko obsega veliki del Švabskih Alp: Ulm (26.000 lj.), terdnjava; Göppingen (7800 lj.), severno od tu grad Hohenstaufen; Ravensberg (7500 lj.); Biberach (7000 lj.).

4. Okrožje Črni les: Tübingen (9000 lj.), univerza; Reutlingen (14.000 lj.); Rottenburg (6500 lj.); Tuttlingen (7000 lj.).

40. Velika vojvodina Badenska.

278 kvadr. milj (153 □ miriam.) in 1,470.000 ljudi.

Ta dežela obsega večjidel Črnega lesa in gorenje-renske nižine. Pridelki so: žito, konoplje, tabak, sadje, vino; Črni les daje mnogo derv in družega lesa. Posebna trgovina je z urami černo-lesnimi. Razdeljuje se na 11 okrožij.

1. Kostnice (10.000 lj.), na bodenskem jezeru. Hus-ova smert 1414.
2. Villingen, Donaueschlingen.
3. Waldshut.
4. Lörrach (5400 lj.).
5. Freiburg (24.000 lj.), katoliška univerza.
6. Offenburg (5400 lj.); Lahr (7500 lj.).
7. Baden (10.000 lj.), toplice; Rastatt (terdnjava).
8. Karlsruhe (36.000 lj.), glavno mesto, tehnika; Pforzheim (20.000 lj.), obertnijstvo z zlatino in srebernino.
9. Mannheim (39.000 lj.).
10. Heidelberg (20.000 lj.), protestanska univerza.
11. Mosbach; Wertheim.

41. Velika vojvodina Hesenska.

139 kvadr. milj (77 □ miriam.) in 852.000 ljudi.

1. Provincija Starkenburška med Reno in Meno. Darmstadt (40.000 lj.), glavno mesto; Offenbach (22.000 lj.), fabrike za vozove.
2. Provincija Porenska Hesija med Reno in Nabo, izverstna renska vina. Moguncija (Mainz, 53.000 lj.), močna terdnjava, uže v rimljanskih časih znano mesto; Worms (14.000 lj.), jako staro nemško mesto.
3. Provincija Gorenja-Hesija. Giessen (12.000 lj.), univerza; Nauheim, soline.

B. Severna Nemčija.

42. Kraljestvo Prusko.

6321 kvadr. milj (3480 □ miriam.) in 24,606.000 lj.

Kraljestvo Prusko sega od Izhodnoga in Severnega morja do Sudetov in do Mene, od Luskemburga do Memela. V severnem deln je kmetijstvo in živinoreja, v južnem in zahodnem delu obertnija in rudarstvo.

1. Provincija Pruska: Kraljovec (Königsberg, 112.000 lj.), močna terdnjava, univerza; Danzig (90.000 lj.), terdnjava, trgovsko mesto.
2. Provincija Poznanjska: Poznanj (Posen, 54.000 lj.), terdnjava; Bidgošč (Bromberg, 27.000 lj.); Gnezdno (10.000 lj.), staro glavno mesto Poljskega.
3. Provincija Šlezija: Vratislav (208.000 lj.), vseučelišče; Nisa (19.000 lj.) in Kladsko (12.000 lj.); Legnica (23.000 lj.), Zgorelec (42.000 lj.); Glogova (18.000 lj.), terdnjava; Breg (15.000 lj.).
4. Provincija Pomerjanska: Štetin (76.000 lj.), terdnjava; Stralsund (27.000 lj.), terdnjava; Greifswald (17.500 lj.), univerza.
5. Provincija Brandenburška: Berolin (825.000 lj.), glavno mesto Pruske in Nemčije, najvažnejše nemško fabriško mesto; Potsdam (44.000 lj.); Frankfurt na Odri (43.000 lj.).

6. Provincija Saska je bogata soli in bakra in ima velike sladkorne fabrike: Devin (Magdeburg, 115.000 lj.), močna terdnjava; Stassfurt, velike soline; Halle (52.000 lj.), vseučelišče; Erfurt (43.000 lj.), terdnjava.

7. Provincija Šlezvig-Holstein: Altona (74.000 lj.), kupčijsko mesto; Kiel (31.000 lj.), vseučelišče; Flensburg (22.000 lj.).

8. Lauenburg: Ratzeburg, Mölln.

9. Provincija Hanoveranska z velikimi rudniki v Harz-u in izverstna živinoreja ob rekah: Hannover (87.000 lj.), tehnika; Hildesheim (21.000 lj.); Göttingen (16.000 lj.), univerza; Osnabrück (23.000 lj.).

10. Provincija Hesija-Nassau: Kasel (46.000 lj.); Marburg (na Leni, 8000 lj.), univerza; Fulda (10.000 lj.); Hanau (20.000 lj.), tovarniško mesto za zlatnino in srebernino; Frankfurt na Meni 90.000 lj.), veliko kupčijsko mesto; Wiesbaden (35.000 lj.); v okolici se prideljujejo izverstna vina (Johannisberg, Hochheim itd.).

11. Provincija Vestfalija: Monaster (Münster 26.000 lj.); Minden (17.000 lj.), terdnjava; Bielefeld (21.000 lj.); Paderborn (14.000 lj.); Dortmund (44.000 lj.); Iserlohn (16.000 lj.).

12. Provincija Porenska ima bogate premogokope in jako razvito obertnijo: Kolin (Köln, 140.000 lj.), terdnjava s prelepo stolno cerkvijo; Bonn (26.000 lj.), vseučelišče; Düsseldorf (69.000 lj.); Solingen (14.000 lj.); Remscheid (22.000 lj.); Elberfeld (72.000 lj.); Barmen (70.000 lj.); Essen (45.000 lj.); Aachen (74.000 lj.); Koblenz (33.000 lj.), najmočnejša nemška terdnjava; Trier (22.000 lj.); Saarbrücken (14.000 lj.).

13. Hohenzollernske dežele: Sigmaringen in Hechingen. 21 kvadr. milj in 70.000 ljudi.

43. Kraljestvo Saksonsko.

372 kvadr. milj (150 kvadr. miriam.) in 2,556.000 ljudi.

Jaka ljudnata in dobro obdelana dežela. Bogati rudniki na srebro, veliki premogovi rudniki, dobro ovčarstvo, velika obertnija in živahna kupčija.

Draždana (177.000 lj.), glavno mesto; Freiberg (21.000 lj.), rudarska šola; Lipsko (Leipzig), univerza, središče nemškega knjigotertva; Cvikov (27.000 lj.), premog; Kamenice (Chemnitz), fabrike; Plauen (23.000 lj.); Annaberg (13.000 lj.); Bautzen (13.000 lj.); Zittau (18.000 lj.).

44. Turinsko.

1. Veliko vojvodstvo saski Weimar-Eisenach, 66 kvadr. milj (36 kvadr. mir.) in 286.000 ljudi. Weimar (16.000 lj.); Jena, univerza; Eisenach (14.000 lj.).

2. Vojvodstvo saski Meiningen, 45 kvadr. milj (25 kvadr. mir.) in 188.000 lj.). Meiningen in Hildburghausen.

3. Vojvodstvo saski Koburg-Altenburg, 24 kvadr. milj (13 kvadr. mir.) in 142.000 ljudi. Altenburg (20.000 lj.).

4. Vojvodstvo saski Koburg-Gotha, 36 kvadr. milj (20 kvadr. mir.) in 174.000 lj.). Gotha (21.000 lj.) in Koburg (13.000 lj.).

5. Kneževina Schwarzburg-Sondershausen, 15 1/2 kvadr. milj (9 kvadr. mir.) in 68.000 ljudi. Sondershausen (6600 lj.).

6. Kneževina Schwarzburg-Rudolstadt, 17 1/2 kvadr. milj (10 kvadr. mir.) in 76.000 ljudi. Grad Schwarzburg.

7. Kneževina Reuss-Greiz, 5 kvadr. milj in 45.000 ljudi. Greis (5600 lj.).

8. Kneževina Reuss-Schleiz, 15 kvadr. milj in 90.000 ljudi. Schleiz (6400 lj.).

45. Vojvodstvo Anhalt.

48 kvadr. milj (23 □ miriam.) in 200.000 ljudi.

Dessau (17.000 lj.). Bernburg.

46. Vojvodstvo Braunschweig.

67 kvadr. milj (37 □ miriam.) in 306.000 ljudi.

Braunschweig (58.000 lj.); Wolfenbüttel (10.000 lj.).

47. Kneževina Waldeck.

20 kvadr. milj (11 □ miriam.) in 56.000 ljudi.

Arolsen (3000 lj.); Pirmont (4000 lj.).

48. Kneževina Lippe-Detmold.

20¹/₂ kvadr. milj (11 □ miriam.) in 112.000 ljudi.

Detmold (6000 lj.).

49. Kneževina Schaumburg-Lippe.

8 kvadr. milj (4 □ miriam.) in 31.000 ljudi.

Bückeberg (5000 lj.).

50. Veliko vojvodstvo Oldenburg.

116 kvadr. milj (64 □ miriam.) in 317.000 ljudi.

Oldenburg (13.000 lj.).

51. Veliko vojvodstvo Meklenburg-Schwerin.

242 kvadr. milj (133 □ miriam.) in 560.000 ljudi.

Schwerin (27.000 lj.); Rostock (31.000 lj.), univerza.

52. Veliko vojvodstvo Meklenburg-Strelec.

Novi Strelec (7600 lj.).

53. Svobodno mesto Brema.

4¹/₂ kvadr. milj in 123.000 ljudi.

Brema (Bremen. 83.000 lj.), velika kupčija.

54. Svobodno mesto Hamburg.

7¹/₃ kvadr. milj in 334.000 ljudi.

Hamburg (240.000 lj.), prvo kupčijsko mesto v Evropi.

55. Svobodno mesto Ljubek.

5¹/₂ kvadr. milj in 52.000 ljudi.

Ljubek (39.000 lj.), trgovstvo. Travemünde.

56. Deržavna dežela Alzacija-Lotaringija.

272 kvadr. milj in 1.600.000 ljudi.

1. Alzacija. 156 kvadr. milj in 1.100.000 ljudi. Strassburg (86.000 lj.), terdnjava, univerza. Kolmar (24.000 lj.).

2. Lotaringija. 116 kvadr. milj in 500.000 ljudi. Metz (55.000 lj.), terdnjava.

57. Zavezna republika Švicarska.

752 kvadr. milj (414 □ mir.) in 2,520.000 ljudi.

Švicarska je najbolj gorata dežela v Evropi. Vajnejša gorstva so: Alpe peninske (Monte Rosa 14.278'), Alpe lepontske, sv. Gotthardtske gore, Adularske gore, Alpe tešinske, rhätske Alpe ob obeh straneh Ine, bernske Alpe (Devica 12.827', Finsterarhorn 13.160'), vierwältstädtске, švicijske, glarske in turske Alpe. Predalpske gore so Pilatus in Rigi (5540') pri Lucernu. Jursko pogorje se vleče v večih vsporednih verstah od Ženeve do Rene.

Največ Švice spada k renskemu porečju, ostale vode se odtekaajo v Rono, ki teče v sredozemsko morje, in v Tičino, ki se izliva v Lago Maggiore (Madžore). Razen tega ima Švica mnogo lepih jezer.

Švica je po svojih goratih tleh posebno pripravljena za živinorejo in planšarstvo, ki se s posebnim vspehom odlikuje. Po mestih je pa obertnijstvo, zlasti izdelovanje svilnatega in volnenega blaga. V zahodni Švici se posebno ure izdeljujejo.

Dežela se razdeljuje na 22 kantonov, 3 kantoni so še na dva polkantona razdeljeni. Poglavitni jezik je nemški, na zahodu francoski, v kantonu tičinskem laški, v kantonu Graubündten nemški, laški in romanski. Najvišja oblast je zavezno svetovalstvo 7 udov. Vsaki kanton ima veliko svetovalstvo, ki vlada v okrajih. Predsednik kantonske vlade se zove Schultheiss ali Landaman.

Bern (30.000 lj.), glavno mesto, univerza; Basilej (38.000 lj.), najvažnejše trgovsko mesto v Švici, univerza; Curich (21.000 lj.), tehnika, fabrike mašin; Schaffhausen, ne daleč slap Renski; St. Gallen (17.000 lj.); Chur v gorah, bližnja dolina Innska je domovina po vseh večjih mestih evropskih živečih kavarnarjev; Lugano na jezeru istega imena; Lausanne (Lossan, 27.000 lj.) ob jezeru ženevskem; Ženeva (46.000 lj.), poleg Basileje najbogatejše mesto Švice, obertnijstvo z urami; Freiburg (10.000 lj.); Luzerna (15.000 lj.), tu se največ tujei zadržujejo; Glarus, obertnija z bombaževino.

58. Škandinavija.

1. Zedinjeno kraljestvo Švedsko in Norveško.

13.775 kvadr. milj (7585 □ miriam.) in kacijh 6,000.000 ljudi.

Škandinavski polotok je široko višavje z globoko vdertimi in ozkimi dolinami ter koželjnastimi gorami ob planotah. Najvišja gorstva so v južnem Norskem. Zahodna stran ima stermin pad, vzhodna se polagoma znižuje. Ozki in globoko zarezujoči zalivi se zovejo fjordi, visoke planjave pa fjeldi. Prebivalstvo se peča s poljedelstvom, živinorejo, ribštvom, rudokopom (železo, baker). Na severji so Laponci s svojimi severnimi jeleni.

Stockholm (136.000 lj.), glavno mesto ob jezeru Melar, sezidano na 10 otokih; Upsala (12.000 lj.), univerza; Norrköping (24.000 lj.);

Karlskrona (16.000 lj.); Christiania (66.000 lj.), glavno mesto norško; Bergen (33.000 lj.), glavni sedež terskolova; Hammerfest, mesto na najvišjem severji na zemlji.

2. Kraljestvo Dansko.

694 kvadr. milj in 1,789.800 ljudi.

Kopenhagen (157.000 lj.), glavno mesto; Oderse. K Danskemu spadajo otoki Farøer in otok Izlandija.

59. Kraljestvo Velikobritansko in Irsko.

5696 kvadr. milj (3137 □ miriam.) in 31,800.000 ljudi.

Škocija je večjidel gorata, v srednjem delu (škotsko višavje) so grampianske gore. Na Angleškem so gore v zapadnem delu, namreč Wales (Vels). Južno pomorje na Angleškem ima visoke bele skale iz krede. Irlansko, zeleni otok imenovano, ima le malo, posamezno stoječih gorstev, večinoma blizo morja.

Podnebje je primorsko, malo merzlih dni po zimi in malo vročih dni po leti. Megle in dežja je dosta, zato je mnogo lepo zelenih travnikov. Največje bogastvo na Angleškem je v mnogem premogu in železu. Od tod izvira tudi, da je Angleška gledé fabrik prva dežela na zemlji. Ob morskem bregu je mnogo zalivov in dobrih pristanišč, reke so plovne, mnogi kanali in železnice olajšujejo promet. Tudi poljedelstvo in živinoreja sta izverstni. Na morji je Angleška prva moč, in Angleži so prvi kupčijski narod.

Mesta na Angleškem: London (3,300.000 lj.), t. j. več nego Štajersko, Koroško, Kranjsko, Salcburško in Tirolsko skupaj; središče svetovne tergovine, največje mesto na zemlji, tri milje dolgo in dve milji široko; Oxford, sloveča univerza; Birmingham (344.000 lj.), sloveče fabrike za jeklene in medene roči; Sheffield, (240.000 lj.), izdelovanje nožev; Manchester (356.000 lj.), velike fabrike za bombaž; Liverpool (500.000 lj.) in Hull (129.000 lj.), kupčijski mesti; Neucastl (130.000 lj.), premogokopi.

Na Škotskem: Edinburg (180.000 lj.), glavno mesto; Glasgow (479.000 lj.), fabriško mesto. Hebreidi so gorati, goli in močvirni otoki.

Na Irskem: Dublin (295.000 lj.), glavno mesto, Belfast (174.000 lj.); Cork (80.000 lj.).

60. Nizozemsko in Belgija.

1. Kraljestvo Nizozemsko.

569 kvadr. milj (328 □ miriam.) in 3,674.000 ljudi.

Najnižja dežela v Evropi, semtertje še pod morsko gladino, zato jo je treba z jezovi braniti, da morje vanjo ne teče. Po vsej deželi je zemlja s kanali preprežena. Lesa dežela skoro nič nima, zato rabijo šoto za kurjavo. Vsaki kos dežele je skerbljivo obdelan, živinoreja se posebno dobro obnaša, ladijedelnice, izdelovalnice platna in papirja je mnogo. Ribštvo in kupčija ste precejšnji.

Haag (90 000 lj.), stolno mesto; Rotterdam (120.000 lj.); Amsterdam (275.000 lj.), kupčija s kavo, sladkorjem itd.; Harlem, kupčija s cveticami.

Veliko vojvodstvo Luksemburško.

46 $\frac{1}{2}$ kvadr. milj in 200.000 ljudi.

Ima mnogo železa in cinka, ima colno zvezo z Nemčijo. Luksemburg (14.000 lj.).

2. Kraljestvo Belgijsko.

535 kvadr. milj (295 □ miriam.) in 5.088.000 ljudi.

Mnogo železa in premoga, izverstna industrija daja najboljše puške, najtanjšo platnino in najboljšo steklo.

Bruselj (314.000 lj.), glavno mesto; Gent (120.000 lj.); Ostende, terdnjava; Antwerpen (126.000 lj.), glavna terdnjava v Belgiji; Lüttich (106.000 lj.), jako važno fabriško mesto.

61. Republika Francoska.

9599 kvadr. milj (5286 □ miriam.) in 36,500.000 ljudi.

Na jugo-zahodu Francoske so Pirineji. Na jugu-vzhodu so zahodne Alpe (Mont Blanc, 14.807'). K francoskim srednjim gorstvom spadajo Seveni od Lijona proti južno-zahodni strani, na levem bregu Rene so Vogesi, ostro, vulkanično gorstvo Auvergne (Overn).

Večina Francoske je skupna planjava in nižavje z valovito poveršino in mnogimi plovnimi rekami ter mnogimi vejnato prepreženimi kanali. Podnebje je srednje, samo v gorah je merzlo, na jugu Sevenov in Alp pa je popolno južno podnebje z vedno zelenimi drevesi, s pomerančami in olivami. Prideljuje se izverstno sadje in največ vina na vsej zemlji. Znano je svilnato blago lionsko in razni artikeljni mode v Parizu.

Pariz (1.900.000 lj.), glavno mesto, čez tri milje v obsegu; Rouen (Ruan, 100.000 lj.); Le Havre (75.000 lj.); Cherburg (Šerbur, 38.000 lj.); Calais (Kalé); Lille (156.000 lj.); Lyon (325.000 lj.); Marseille (Marselj, 300.000 lj.); Nizza (50.000 lj.), gorko podnebje; Toulouse (Tulus, 127.000 lj.); Bordeaux (Bordó, 196.000 lj.), izverstno vino. Na otoku Korsika mesti Bastia in Ajaccio, rojstni kraj Napoleona I.

62. Pirenejski polotok.

1. Špansko.

9208 kvadr. milj (5070 □ miriam.) in 16,600.000 ljudi.

Višavje, ki se od severja proti jugu po stopnjevinah stare in nove Kastelije proti andaluški nižini znižuje. Na severji so Pirineji, ki delajo mejo proti Francoski. Na južnem robu stare Kastelije je gorstvo Sierra Guadarama, na južnem robu Nove Kastelije pa Sierra Morena. Na jugu Španskega je Sierra Nevada. Špansko ima mnogo soli, izdeluje pluto-

vino in ob južnem pomorji rastó izverstna vina. Znamenite so črede merinos ovac.

Madrid (332.000 lj.), glavno mesto; Toledo; Kadiks (62.000 lj.), najstarejše kupčijsko mesto; Sevilla (182.000 lj.); Granada (61.000 lj.), v lepem okraji; Malaga (92.000 lj.), izverstno vino; Valencia (87.000 lj.); Barcelona (180.000 lj.); Zaragozza (56.000 lj.), vinski kraj.

Gibraltar je močna terdnjava Angležev.

Kanariški otoki imajo najpripravnejše podnebje na zemlji. Na otoku Tenerifa je vulkan Pik de Teyde (11.434' visok).

2. Kraljestvo Portugalsko.

1604 kvadr. milj (927 □ miriam.) in 4.200.000 ljudi.

Pridelki so morska sol, vino in južno sadje.

Lisabon (224.000 lj.), glavno mesto; Oporto (90.000 lj.), z veliko vinsko kupčijo.

Otok Madeira se zavoljo svojega mehkega podnebja po zimi od tujcev pogostoma obiskuje.

Mala republika Andora v Pirenejah, 9 kvadr. milj in 17.000 ljudi.

63. Kraljestvo Italijansko.

5376 kvadr. milj (2960 □ miriam.) in 26.800.000 ljudi.

Na severji te dežele so Alpe. Apenine oklepajo najpervo zaliv genovski, in se raztegujejo skozi ves polotok do zaliva tarentskega in dosežejo v Abruzzah največjo visočino (Gran Sasso 8955'). Posamezna gorstva so Monte Gargano, vulkan Vezuv pri Neapolu (3900') in Etna (10.171') v Siciliji. Laško ima milo podnebje pod čistim sinjim nebom, v nekaterih krajih pa je nezdrav zrak, ki provzročuje merzlico; razen tega so na južnem Italijanskem pogostoma pogubilni potresi. Največji zaslužek daje sviloreja in sir (parmezanski) v Lombardiji. Otok Elba ima mnogo železa. Dežela slavi po delih lepих umetnij, po stavbarstvu, štatvah, podobah; radi tega potuje mnogo umetnikov in prijateljev umetnije na Italijansko.

Turin (207.000 lj.), v lepem kraji s fabrikami za sviló; Genova (130.000 lj.), z velikimi stavbarijami; Benetke (128.300 lj.), na otokih sezidane, slovó s svojimi lepimi cerkvami in palačami; Padvá (66.000 lj.); Verona (67.000 lj.) in Mantua (28.000 lj.), močne terdnjave; Bologna (116.000 lj.), nekđaj imenitna univerza; Florencija (167.000 lj.), prej glavno mesto, lepe palače in cerkve, izdelovanje svile in slamatih klobukov; Livorno (97.000 lj.); Ankona (32.000 lj.); Rim (244.000 lj.) glavno in prvo mesto na Italijanskem, sedež papeža in laškega kralja, največja cerkev na zemlji — cerkev sv. Petru; Napolj (448.000 lj.), v prelepem kraji ob zalivu napoljitskem — jugozahodno Vezuv, okoli so vinogradi; Palermo (220.000 lj.) in Mesina (62.000 lj.), na otoku Siciliji, velika kupčija z oljem, pomerančami in južnim sadjem.

Na otoku Sardinija je Kagliari glavno mesto.

Republika San Marino, jugo-zahodno od Rimini, 1 kvadr. milja in 7000 ljudi.

Kneževina Monako, $\frac{1}{4}$ kvadr. milj in 30.000 ljudi. Otok Malta z Gozzo je v posestvu Angležev.

64. Balkanski polotok.

Turško-gerški polotok je z gorami mnogo preprežen. Od Kulpe do jezera Škutarkega sega bosno-serbsko gorovje, južno od tega Šar-Dag in Pindus. V vzhodnem delu je Balkan ali Hemus in Rhodopske gore, na severju Gerške so Parnasos, na polotoku Morea je pogorje Tajgetos.

1. Evropska Turčija.

6724 kvadr. milj in 10 milijonov ljudi.

Turško izdeljuje bombaž, najboljši tabak v Evropi, rozine, fige in dosta rož za izdelovanje rožnega olja. Vladar Turške se zove Sultan ali Padišah (Veliki gospod). Največja uradnika sta Mufti za verske in Veliki vizir za posvetne zadeve; visoki državni uradniki in generali imajo naslov Paša.

Carigrad (1.000.000 lj.), glavno mesto v prelepi legi; Drinopel (100.000 lj.); Solonik (85.000 lj.); Serajevo (50.000 lj.).

2. Kneževina Serbska.

791 kvadr. milj (436 □ miriam.) in 1.132.000 ljudi.

Belgrad (25.000 lj.), glavno mesto.

3. Kneževina Rumunska (Moldavija in Valahija).

2200 kvadr. milj in $4\frac{1}{2}$ milijona ljudi.

Najboljša dežela za žito v Evropi, mnogo govede in konj.

Bukarest (130.000 lj.), glavno mesto; Braila in Galac; Jasi (70.000 lj.), glavno mesto Moldave.

4. Kneževina Černogorska.

80 kvadr. milj in 100.000 lj.

Cetinje, glavno mesto.

5. Kraljestvo Gerško.

910 kvadr. milj in 1.350.000 ljudi.

Atene (42.000 lj.), glavno mesto; Patras, Hermopolis, Korfu, kupčijska mesta.

65. Cesarstvo Rusko.

96.856 kvadr. milj (53332 □ miriam.) in 71.126.000 ljudi.

Rusko je največja evropska nižina. Na vzhodni meji se od juga proti severji Uralske gore raztegujejo, med Černim in Kaspiškim morjem se vzdiguje Kavkas (Elbrus 17.425'). Severni deli Ruskega so večidel leta pod snegom; na jugu je izverstna zemlja za pšenico in južno-ruska ravnina, ki je spomladi in v jeseni podobna neizrečeno velikim travnikom, po leti je pa posušena, a po zimi pa po njej veter in sneg mede. Največ se prideljuje pšenice, konoplja in prediva, katere reči se tudi izvažujejo.

Petrograd (540.000.), glavno in stolno mesto; Welno (79.000 lj.); Kišinev (103.000 lj.); Odesa (120.000 lj.), ob Černem morji; Kijev (70.000 lj.), z najs arejšo rusko univerzo; Moskva (399.400 lj.), staro glavno mesto Rusko; Astrahan (48.000 lj.); Varšava (240.000 lj.), glavno mesto Poljskega; Helsingfors (26.000 lj.), glavni kraj na Finskem, univerza.

Azija.

66. Tla.

Azija ima jako razširjene planote, ki so ob straneh z gorami obdane. Te planote so: Kavkas, Mala Azija, Sirija, Arabija, Iran, Dekhan, srednja Azija in visoka Azija. Najvažnejša gorstva so: Taurus v mali Azije, sirijske gore (Libanon 9440'), kurdistsanske gore, Elbrus in Paropamisus na severni meji in Soliman na vzhodni meji Irana, gorstvena skupina Hindukuš, velikanska versta Himalaja, (Mount Everest 27.212'), verste Kien-lin, Tianshan, Altajske gore, na vzhodu so kitajske planine Jinlink Pelink, Nanlink, na jugu visočine Dekanske so izhodni in zahodni Gati. Nižave azijske so Sibirija in Turan ter nižine ob velikih rekah: Evfrat, Indus, Ganges, Jantsekiang, Hoang-ho. Veliko rek v sredini Azije je v pustinah, in te se v nobeno morje ne izlivajo. Imenitnejša jezera so: Kaspiško morje, Aralsko jezero, Mertvo morje, jezera: Hamun, Balkaš, Lop-nor, Kukunor, Van in Urmija.

67. Prednja Azija.

Azijatska Turčija ali Levante.

34.989 kvadr. milj in 13¹/₄ milijonov ljudi.

Domovina sadja in sploh južnih sadežev.

- a) Mala Azija ali Natolija. Škutari; Brusa; Smirna (150.000 lj.), najvažnejše kupčijsko mesto v Levanti; Kutahia, Angora, Trapezunt.
- b) Armenija. Erserum; Kars.
- c) Kurdistan. Diarbekr; Mosul.
- d) Mesopotamija. Bagdad, južno ostanki Babilona; Basra.
- e) Sirija in Palestina. Alepo; Bejrut; Damask (200.000 lj.), v prelepem kraju; Jeruzalem.
- f) Otok Cipra.

Polotok Arabija. Meka, imenitno romarsko mesto Mohamedanov; Moka, kupčija s kavo; Aden je v posestvu Angležev.

Perzija ali zapadni Iran z 29.912 kvadr. miljami in 5.000.000 lj. Vladar se zove šah. Tabris (110.000 lj.); Teheran (85.000 lj.), sedanje, Ispahan (60.000 lj.), prejšnje glavno mesto.

Afganistan s 13.106 kvadr. milj in 4.000.000 lj.; Kabul; Kandahar; Herat.

Beludšistan s 5000 kvadr. milj in 1,000.000 lj. Kelat. Turan ali Turkestan, 20.000 kvadr. milj z 8,000.000 lj.; Buhara; Samarkand, Kiva.

68. Južna Azija ali Izhodna-Indija.

Ta dežela ima najbogatejše in najizverstneje izdelke na zemlji: bombaž, rajš, sladkor, paper, indigo, najlepše drago kamenje in bisere, najlepše bombažasto in svilnato blago, a tudi najgrozovitnejše živali na zemlji: slone, nosoroge, tigre in krokodile.

Britiška Indija; 44.000 kvadr. milj in 168.000.000 lj. Kalkuta (900.000 lj.), sedež general-governerja, najvažnejše kupčijsko mesto v Aziji; Benares (sveto mesto Hindu-ov, 200.000 lj.); Laknav; Delhi; Lahore; Madras (500.000 lj.); Bombaj (650.000 lj.); Singapore, važno kupčijsko mesto.

Deržave, odvisne od Velike Britanije: 30.000 kvadr. milj in 46.000.000 milijonov ljudi. Kašmir, dežela v himalajskih gorah; Nizam ali Dekan z glavnim mestom Hajderabad; Radšput-deržave; Misore; Nepal.

Neodvisne deržave. Birma z glavnim mestom Mandalaj; Siam, glavno mesto Bangkok; Anam, glavno mesto Hue.

Portugizcem spada Diu, Daman in Goa in zahodno pomorje v Prednji Indiji.

69. Otoki Vzhodne Indije.

Cejlon, gorata dežela v posestvu Angležev, prideluje se cimet in kava.

Otoki Andamani, Angleška kolonija za kaznence.

Nikobari, obljudeni z ondotnimi domačini, v posestvu Angležev. Sundski otoki so v posestvu Holandije; Sumatra, tu je še nekaj ljudožercev; Java z mestoma Batavija in Surabaja; prideluje kavo in sladkor; Borneo, morskih bregov so se Holanci polastili; Celebes; Moluki.

Otoki Filipski so španski: Luzon, glavno mesto Manila; Mindanao; prideluje se tabak.

Francozi imajo v Indiji: Mahé, Karikal in Pondišeri, Kambojša z mestom Šajgon.

Portugalci imajo en del otoka Timors (med sundski otoki).

70. Vzhodna in severna Azija.

1. Cesarstvo Kitajsko; 73.400 kvad. milj in 400 milj. ljudi.

Prideljuje izversten čaj, svilo, bombaž, porcelan in tuš (črna barva). Dežela je jako, še preveč obljudena, zlasti ob ustji nekaterih rek; radi tega jo obišče večkrat lakota.

Glavno mesto Peking (1½ milj. ljudi); Nanking (600.000 lj.), glavni sedež kitajskih učenjakov; Šangai (500.000 lj.) in Kanton (1,000.000 lj.), veliki mesti.

Otok Hongkong (glavno mesto Viktorija) je britski, in poleg tega Makao pa portugalski.

Od Kitajskega odvisne dežele: Polotok Korea.

Tunguzija ali Mandžurija s 3,000.000 lj.

Mongolsko in Džungarsko s 3,000.000 lj.

Vzhodni Turkestan, 1,000.000 lj., glavno mesto Jarkand.

Tibet s 10,000.000 lj., duhovska deržava, vladar se zove Dalai-Lama. Glavno mesto Lasa.

2. Otočje kraljestvo Japansko s 35.000.000 ljudi, vladar se zove Mikado Jedo (700.000 lj.); Mikao (600.000 lj.).

3. Azijatsko Rusko ali Sibirija in Kavkazija s 279.607 kv. milj in 10.730.000 ljudi. Lov na kožuhovino. Rudarstvo in pastirstvo. Omsk (26.000 lj.), glavno mesto v zahodni Sibiriji; Tobolsk (20.000 lj.); Barnavl (13.000 lj.), rudarsko mesto; Tomsk (24.000 lj.); Irkutsk (27.000 lj.), glavno mesto vzhodne Sibirije. Nerčinsk, Kiahta, Tiflis, kupčijski kraji.

Afrika.

543.530 kvadr. milj in 203¹/₄ milijonov ljudi.

71. Tla.

V severo-zahodu so gore Atlas, okoli Nila so libiške in arabske gore, katere se v višavje Habeš ali Abesinijo spuščajo. Na zahodni strani je visoki Sudan in Hong-ske gore, severno od teh se puščava Sahara razprostira od atlantskega morja do dežel ob reki Nil. Sahara je večinoma pesek ali golo skalovje, sem ter tje so zelenice (oase) ali malo gorovje. V kotu gvinejskega zaliva je gorovje Kamerun. Južna Afrika je v svojem notranjem delu le malo poznato višavje, ki se od juga po dveh stopinjah vzdiguje, med temi je suha, samo ob deževnem času s travo obrašena planjava Karoo. Na severni strani reke Oranž je puščava Kalahari, ki se proti severji znižuje. Na izhodnem robu je s snegom pokrita gora Kilimandžaro (20.000'). Reka Nil izvira iz več jezer ob ravniku, sprejema iz Abesinije plavi Nil in Abaro, stopi od junija do oktobra iz svoje struge in prepluje vso spodnjo dolino nilsko v Egiptu in pusti za seboj rodovitno naplavino. Druge velike reke so: Zambese, Oranž, Kvenza, Kongo, Niger, Gambia, Senegal. Afrikansko podnebje ima močna nasprotja. Vroča dnevna vročina se menjava z občutljivim ponočnim mrazom, dolga tišina s strašnimi viharji, velika suša z plohami in povodnjami. Znamito je živalstvo v tem delu sveta: povodni konj, žirafa, lev, hijena, zebra, kamela, slon, opice in papige; krokodili, črede antilop in obilo kobilic. Žito, sladkor in bombaž so najvažnejše rastline, ki se prideljujejo.

72. Dežele na severji in vzhodu puščave Sahare.

Cesarstvo Maroko; 10.500 kvadr. milj in 8,230,000 lj. Mesta: Maroko (60.000 lj.); Fec (150.000 lj.); Tanger.

Alžirsko je francoska kolonija; 7100 kvadr. milj s 2,970.000 lj. Alžir (65.000 lj.), Konstantine; Oran.

Tunis, od Turškega odvisno; 3710 kvadr. milj in 1,900.000 ljudi. Tunis (125.000 lj.).

Tripolis z Barko in z oaso Fesan je pod turško podložnostjo.

Podkraljestvo Egipt: 27.400 kvadratnih milj in 9,000.000 ljudi; prideluje se mnogo rajža, pšenice in bombaža. Evropejci zahajajo zaradi zdravega podnebja radi v to deželo. Kairo (354.000 lj.), zahodno so piramide in grobi kraljev; Aleksandrija (220.000 lj.), veliko kupčijsko mesto ob morji; Suec ob Rudečem morji s kanalom v zvezi s Srednjim morjem.

Nubija je egiptovskemu vladarstvu podložena, 15.860 kvadr. milj in 1,000.000 lj. Kartum, glavni kraj za kupčijo s sužnji. (50.000 lj.).

Abisinija ali Habeš, 7450 kvadr. milj s 3,000.000 lj., radi visoke lege se tudi afrikanska Švica imenuje. Sloni, povodnji konji, razne opice. Mesta: Adova, Gondar.

Puščava Sahara s 4,000.000 lj. Največje zelenice (oaze) so Tuat, Rat in Air.

73. Dežele na jugu Sahare.

Dežele Somali, Gala, Svaheli z velikimi tržiščem Zanzibar na otoku istega imena; primorje Mozambik, Sofola in Kafra. Port Natal, britiška kolonija. Kapska zemlja, britiška kolonija, za brodarstvo važna. Tu stanujejo iz Evrope došli naseljenci, domači Hotentoti in Krovači (Buschmänner). Prideljuje se volna. Glavni kraj je Kapsko mesto (28.400 lj.).

Dežela Basuto, republika ob reki Oranž, republika Transval-ska; Dolnja Gvineja ima portugalske dežele Bengvela in Angola in samostalne države Kongo in Loango. V Gornji Gvineji, kjer pravi zamorci stanujejo, je primorje Benin, primorje Sužnjeve z državo Dahomej, primorje Zlata z državo Ašanti, glavni kraj Kumasija, (70.000 lj.), pomorje Zoba, primorje Popra, ameriška republika Liberia svobodnih zamorcev, angleška kolonija Sierra Leona. V Senegambiji je dosta deržav in ob primorji so posestva Evropejcev.

Sudan ali Nigricija ima mnogo mohamedanskih deržav, ki se vedno med seboj bojujejo in se z lovom na sužnje in s kupčijo s sužnji pečajo. Bolj znana mesta so Timbaktu, Kano, Kuka (6000 lj.).

Otoki okoli Afrike so: Madagaskar s 10.751 kvadratnih milj in 4,000.000 lj., kjer je mnogo raznih pridelkov, ima domače kneze. Otok Mavricius s terdnjavo Louis (64.000 lj.) je britanski.

Amerika.

751.281 kvadr. milj in 84,542.000 ljudi.

74. Tla.

Amerika je na zahodni strani od severja proti jugu z vulkaničnim gorovjem, Kordeleriji preprežena. V severnem delu so gore Skalnate, ki se proti vzhodu v veliko arktično

ravnino znižujejo. Na jugu od te ravnine je porečje reke Misisipi z velikimi severno-amerikanskimi savanami in prerijami, (travniki), ki so na vzhodu od Apalaš omenjeni. Na gore Skalnate se oklepa Mehikansko višavje z večimi vulkani.

Andi v južni Ameriki se začenjajo v več verstah, ki se ob ravniku združijo samo v dve versti in pozneje v eno samo. To gorovje ima svoje najvišje veršace, večjidel vulkane, največ ob travniku (Šimboraso, 19.768'). Drugi od glavnega gorstva oddeljeni razrastki so primorsko gorovje v Venezueli, višavje v Guajani in gorstvo v Brasilji. Velike reke so: Misisipi, Orinoko, Amazonska reka in Rio de la Plata.

Amerika ima mnogo dragih kovin. Veliko rastlin, kakor koruza, krompir, tabak se je iz Amerike v druge dele sveta razširilo. Pervotni stanovalci se zovejo Indijani, razen teh je največ naseljenih Evropejcev in zamorcev kot sužnjev iz Afrike.

75. Severna Amerika.

Grenlandsko, 35.738 kvadr. milj in 10.500 lj.; tu bivajo Eskimovi in sicer po zimi v ledenih hišicah, po leti v kožnih šotorih, ževeči se od rib in divjačine. Na zahodnem bregu so danske naselbine.

Britiška severna Amerika. 165.250 kvadratnih milj in 3.719.000 lj. Polotok Labrador, dežele ob zalivu Hudson, med tem zalivom in Skalnatimi gorami, Novi Fundland (1891 kvadr. milj in 146.000 lj.), britiška Kolumbija in Novi Braunšweig, Bermudas-otoki; polotok novo Škotsko; Kanada z mestom Otava, na reki Lorenca mesti Kvebek (60.000 lj.) in Montreal. Otok princ Edvard.

Zedinjene države severo-amerikanske s 169.509 kvadr. milj in 39.000.000 lj. To je zveza 37 držav, 1 distrikta in 11 teritorij. V teh državah je posebno veliko premoga, petroleja, tabaka, žita, bombaža, na vse strani so plovne reke, kanali in železnice preprežene. Boston (250.000 lj.); New-York (Nujork, 1.000.000 lj.), prvo kupčijsko mesto v Ameriki; Filadelfia (674.000 lj.); Wašington (109.000 lj.); sedež prezidenta; Pitsburg (86.000 lj.); Chicago (Čikego, 367.000 lj.); Cincinnati (216.000 lj.); St. Louis (310.000 lj.); New-Orleans (191.000 lj.); San Francisco (150.000 lj.) v Kaliforniji.

76. Srednja Amerika.

Srednja Amerika ima 10.345 kvadratnih milj in 2.812.000 lj., otoki merijo 4378 kvadr. milj s 4.230.000 lj.; otoki srednje Amerike se zovejo zahodna Indija.

Srednja Amerika brez otokov ima te-le republike: Gvatemala, San Salvador, Honduras, Nicaragua, Costa-Rica.

Zahodna Indija ima te-le otoke: veliki Antili, mali Antili, Bahama-otoki. Poglavitnejši izdelki so sladkor, kava in tabak.

Veliki Antili so: Kuba (španska, glavno mesto Havana 282.000 lj.); Portorico (španska); Jamaica (britiška); Haiti (v vzhodnem delu Domingo).

Mali Antili so v posestvu večih evropskih držav in so prav rodovite kolonije.

77. Južna Amerika.

334.000 kvadr. milj in 25,540.000 ljudi.

Južna Amerika je najbujnejša dežela na vsej zemlji, z največjimi veletoki, največjimi prvotnimi gozdi in pustinami, z velikimi čredami goved in konj.

Okoli ekvatorja rasto: sladkorjevec in kavovec; palme, košenil-kakt; barvarska skorja in vanila so imenitni pridelki; posebne živali so: kondor in lama in razne opice po gozdih.

Republika Nova Granada, imenovana tudi Zedinjene države Kolumbijske s 15.086 kvadr. milj in 590 000 lj. Glavno mesto Bogata (5100 lj.); Panama na ožini enakega imena.

Republika Venezuela; 18.960 kvadr. milj in 1,617.000 ljudi. Mesti: Caracas (50.000 lj.) in Cumana.

Republika Ekvador; 11.683 kvadr. milj in 1,308.000 ljudi. Glavno mesto Quito, 9000' nad morjem, 80.000 ljudi.

Republika Peru; 23.676 kvadr. milj in 3,200.000 ljudi. Glavno mesto Lima (70.000 lj.).

Republika Chile (Čile) 5926 kvadr. milj in 1 975.000 lj. Glavno mesto St. Jago (115.000 lj.); Valparaiso (70.000 lj.).

Republika Bolivija; 25.219 kvadr. milj in 2,000.000 lj. Patagonija je obljudena od 6000 Indijanov, ki lové divja goveda in konje.

Ognjena dežela (Feuerland), obljudena z malimi in gerdimi ljudi.

Deržave La Plata ali Argentinska republika, 38.784 kvadr. milj in 1,813.000 ljudi. Glavno mesto Buenos-Ayres (177.000 lj.).

Republika Uruguaj; 3284 kvadr. milj in 331.500 lj. Glavno mesto Montevideo (105.000 lj.).

Republika Paraguaj; 2667 kvadr. milj in 1,333.000 ljudi. Glavno mesto: Asuncion.

Cesarstvo Brasilsko s 154.656 kvadr. milj in 10,000.000 lj., veliko bogastvo na bombažu, sladkorju in kavi. Glavno mesto Rio Janeiro (420.000 lj.), med temi 110.000 zamorcev, največja kupčija s kavo na svetu; Bahia (152.000 lj.). Guajana ima za Evropejce nezdravo podnebje, razdeljuje se na francosko, holandsko in britiško Guajano ali pa na kolonije: Cayenne, Surinam in Demeravi.

Avstralija.

78. Avstralija.

161.000 kvadr. milj in 4,338.000 ljudi.

V Avstraliji ali Novi Holandiji se kaže velika enakoličnost tal, rastlinstva in živalstva. Avstralija je široka in globoka ravnina, samo na vzhodni strani je nekaj srednjih gor. V Avstraliji je največ pašnikov, kar je rodovitne zemlje, in ovce

merinos, iz Evrope prinešene, so največje bogastvo. Na otokih je gorko podnebje in sad kruhovega dreva in kokosove palme je poglavitni živež.

Celina Avstralije (138.529 kvadr. milj) je od Velike Britanije naseljena. Sidnej (134.000 lj.); Melbourne (139.000 lj.) in Adelaide (40.000 lj.).

Tasmania (dežela Van Diemena) je britska

Novi Seland britski. Glavno mesto Anklant.

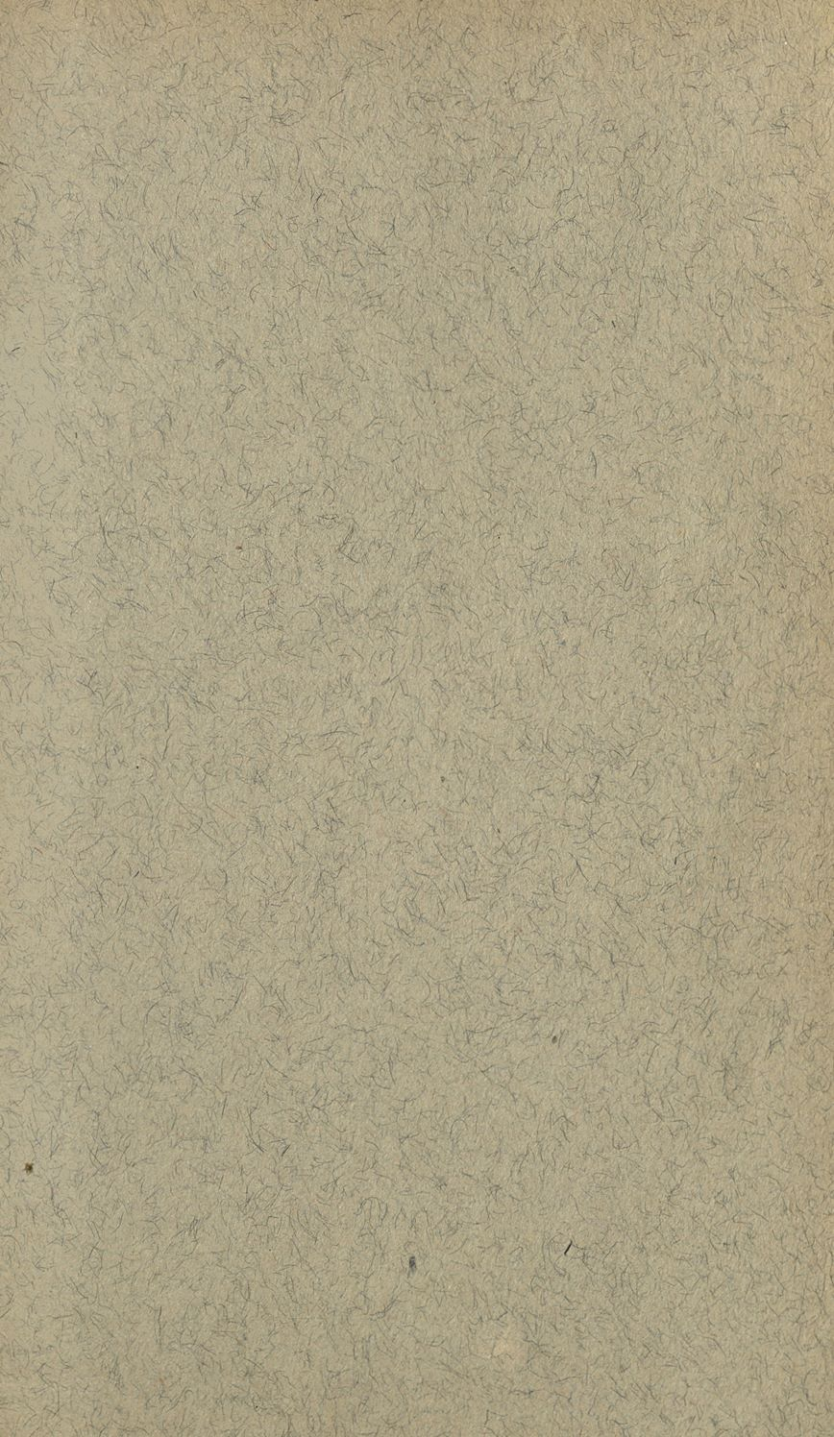
Mikronesiji, l. so mali otoki: Mariani, Karolini, Mulgravi.

Melanesi: Nova Guinea, Nova Britanija, Novo Irsko, Šalamonovi otoki, Santa-Kruc-otoki, novi Hrebedi (obljudeni od človeko-žercev). Nova Kaledonija, Fidši-otoki.

Polinezija: Prijateljski otoki, Mornarski otoki, Zadržni otoki, Medani, Nizki otoki, Sandwichs'ovi otoki z glavnim mestom Honolulu največje ščacije za mornarje v Velikem morji.

391.8 : 91

Narodna in univerzitetna
knjižnica

© NUK

00000453079

